

Izvorni znanstveni rad
UDK 091.5»1455»:929 De Diversis, F.
Primljeno: 24. 9. 2009.

NOVOOTKRIVENI AUTOGRAF FILIPA DE DIVERSIJA IZ 1455. GODINE: POSLANICE SV. JERONIMA, SV. AUGUSTINA I DRUGIH

ZDENKA JANEKOVIĆ RÖMER

SAŽETAK: Novotkriveni autograf Filipa de Diversi, kodeks u koji je prepisivao poslanice Sv. Jeronima, Sv. Augustina i drugih, donosi važne nove biografske i bibliografske podatke o njemu. Saznajemo da je 1455. godine još bio živ i boravio u Veneciji. Obiman kodeks (278 folija) sačuvan je u knjižnici *earla* od Leicestera, Holkham Hall u Engleskoj. Članak donosi popis svih poslanica prepisanih u kodeks, s bibliografskim podacima.

Stari i novi biografski podaci o Filipu de Diversiju i njegovoj obitelji

Filip de Diversi, humanist iz Luce, bio je pripadnik obitelji Diversi, povezane s plemićkom obitelji Quartigiani. U Lucci još i danas stoji zvonik sa satom, *Torre delle Ore*, koji je pripadao obitelji Quartigiani-Diversi, koja ga je ustupila općini u zamjenu za neke fiskalne olakšice. Gibelinska obitelj Quartigiani bila je među onima koji su 1316. godine doveli na vlast kondotjera Castruccio degli Antelminelli, zvanog Castracane. Kasnije su se Quartigiani okrenuli protiv Castracanea, jer se nije držao dogovora o podjeli vlasti. To je završilo protjerivanjem stotinjak članova obitelji Quartigiani iz Luce 1328. godine, o čemu piše Giovanni Villani.¹ Obitelj Quartigiani kasnije se orodila

¹ Giovanni Villani, *Cronica*. Firenca: Magheri, 1823: 33-34.

Slika 1. Grb roda Diversi

s Diversijima – već je sredinom 14. stoljeća ugledan lukeški magistrat, Filipov pradjed Giovanni, nosio oba prezimena.² Niccolò, sin Giovannija de Diversija, pokušao je navesti cara Karla IV. da oslobodi Luccu. Zajedno s drugim plemićima, tijekom rata između Pize i Firence, htio je predati grad pod vlast Firence.³ U prvim mjesecima nakon oslobođenja Luce, Niccolò de Diversi igrao je prominentnu ulogu u gradu, no kad je odlučeno da Lucca bude republika, iz grada su protjerani Quartigiani i druge plemićke obitelji. Do 1371. obitelj Diversi većim je dijelom bila prognana iz Luce.⁴ U dokumentima iz

² *Memorie e documenti per servire all' istoria del principato lucchese*, sv. 1. Lucca: Francesco Bertini, 1813: 379.

³ *Memorie e documenti per servire all' istoria del principato lucchese*: 391.

⁴ Paolo Tronci, *Annales Pisani*, sv. 4. Lucca: Giuseppe Giusti, 1839: 172-174.

tog razdoblja spominju se i Niccolòdovi sinovi Galeazzo i Giovanni, Filipov otac.⁵

Dakle, nakon burnih zbivanja u rodnoj Lucci, obitelj Filipa de Diversija našla se u progonstvu. I sam Filip, rođen krajem 14. stoljeća, doživio je progonstvo, kao i generacije njegovih predaka. U “cvatućem gradu” Veneciji, za kojim je čeznuo tijekom svojih dubrovačkih godina,⁶ Filip se školovao. Ondje je postojala jaka lukeška zajednica, organizirana oko Scuola del S. Volto.⁷ Povijesni dokumenti prvi put spominju Filipa de Diversija upravo u Veneciji, kao učitelja u seksteriju sv. Pavla, 1421. godine. Godine 1434. oputio se u Dubrovnik, gdje je više nezadovoljan nego zadovoljan radio kao učitelj i ravnatelj više škole sve do 1441. godine. Tada je, nakon spora s dubrovačkom vladom zbog čestih i dugotrajnih izbivanja, podnio ostavku i otišao u Veneciju. Diversi je upravo svojim boravkom u Dubrovniku ostavio najsnažniji trag svoga života u povijesti. Da nije bilo njegova učiteljevanja u dubrovačkoj višoj školi i opisa grada Dubrovnika, koji je napisao 1440. godine, povijest jedva da bi ga i zapamtila.⁸ O kasnijem tijeku njegova života imamo tek nekoliko rijetkih podataka. U lukeškim *Libri delle Riformationi* sačuvana je odluka s datumom 22. listopada 1441. da se Filip de Diversi zaposli kao učitelj uz plaću od 100 fjorina i povrh toga školarinu koju su trebali plaćati učenici.⁹ Iz pisma koje je Filip 1444. pisao vlastima u Luccu, vidi se da je razmišljao o povratku u rodni grad, uz uvjet da mu se vrati oduzeta obiteljska imovina i da se čitava obitelj

⁵ Giuseppe Robolini, *Notizie appartenenti alla storia della sua patria*. sv. 5, 1. Pavia: Fusi, 1834: 107.

⁶ Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika 1440*, ur. Zdenka Janeković Römer. Zagreb: Dom i svijet, 2004: 109, 185.

⁷ Paolo Procaccioli, »Diversi, Filippo (Philippus de Diversis de Quartigianis)«, u: *Dizionario Biografico degli Italiani*: http://www.treccani.it/Portale/elements/categoriesItems.jsp?pathFile=/sites/default/BancaDati/Dizionario_Biografico_degli_Italiani/VOL40/DIZIONARIO_BIOGRAFICO_DEGLI_ITALIANI_Vol40_053427.xml.

⁸ O njegovoj pouci u dubrovačkoj školi i djelovanju u dubrovačkom humanističkom krugu vidi: Ivan Božić »Pojava humanizma u Dubrovniku.« *Istoriski pregled* II/1 (1955): 8-11; Ivan Božić, »Filip de Diversis i njegovo djelo.« *Dubrovnik* 3 (1973): 75-80; Zdenka Janeković Römer, »Dubrovački govori Filipa de Diversis: kratka pouka o humanizmu.«, u: Filip de Diversis, *Dubrovački govori u slavu ugarskih kraljeva Sigismunda i Alberta*. Dubrovnik-Zagreb: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, ur. Zdenka Janeković Römer, 2000: 14-21; Zdenka Janeković Römer, »Čast i glas grada Dubrovnika i njegova slavitelja Filipa de Diversisa.«, u: Filip de Diversis, *Sabrana djela. Opis Dubrovnika. Govori u slavu kraljeva*, ur. Zdenka Janeković Römer. Zagreb: Dom i svijet, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2007: 14-18.

⁹ Cesare Lucchesini, *Storia letteraria di Lucca, libri sette*, u: *Opere edite ed inedite del marchese Cesare Lucchesini*, sv. 15. Lucca: Giusti, 1833: 39-40, 46.

može vratiti u grad. Lukeške vlasti nisu udovoljile tom zahtjevu, pa je Diversi ostao u Veneciji. Ondje ga kao učitelja nalazimo još 1444. godine. To je ujedno i zadnji dosad poznat podatak o njemu.¹⁰ Novotkriveni Diversijev autograf otkriva nam da je još bio na životu 1455. godine te da je i dalje boravio u Veneciji, ne više kao učitelj nego kao magistrat u Padovi. Tada je, već u poznoj dobi, vlastitom rukom prepisivao izabrane poslanice Sv. Jeronima, Sv. Augustina i drugih. Za pretpostaviti je da je u Veneciji, svom najdražem gradu, završio svoj život.

Diversijev autograf poslanica Sv. Jeronima, Sv. Augustina i drugih

Diversijev obimni autograf (278 folija) ostao je nepoznat kroz mnoga stoljeća. Kaligrafski ispisan kodeks sačuvan je u bogatoj knjižnici koju je Thomas Coke, *earl* od Leicestera (1697-1759), donio sa svojih putovanja po Italiji 1712/8. Nakon povratka je nastavio nabavljati knjige preko konzula u Veneciji, uz pomoć knjižničara Domenica Ferrarija iz Napulja. Godine 1715. nabavio je četrdesetak vrijednih rukopisa iz augustinijanskog samostana u Lyonu za 3000 libri.¹¹ Thomas Coke je sagradio Holkham Hall u Norfolku, palaču dovršenu 1764., u kojoj se i danas čuva spomenuta knjižnica, uz mnoge umjetnine koje su skupili sam Coke i njegovi nasljednici. Palača Holkham, sagrađena po uzoru na Paladijev nerealizirani projekt Ville Mocenigo, sadržan u *Quattro Libri dell' Architettura*, govori o nagnuću vremena, ali i samog Thomasa Cokea prema talijanskoj renesansi.¹²

Današnja knjižnica sadrži 558 rukopisa datiranih od 12. do 18. stoljeća, književnog, teološkog i pravnog sadržaja. Tu je i 209 inkunabula te više od 15.000 vrijednih starih knjiga, pretežno iz Italije i o Italiji i renesansi. Tijekom

¹⁰ Frano Maria Appendini, *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letter. de' Ragusei*, sv. 2. Dubrovnik: Martecchini, 1803: 316-317; Thoma Chersa, *Degli illustri toscani stati in diversi tempi a Ragusa*. Padova: Minerva, 1828: 5-11; Francesco Fortunato Carloni, *Gl'Italiani all'estero*, sv. 2, 1, *Poeti e letterati*. Città di Castello: Lapi, 1890: 148; Paolo Barsanti, *Il pubblico insegnamento in Lucca dal sec. XIV alla fine del sec. XVIII*. Lucca: A. Marchi, 1905: 116-117; Attilio Tamaro, *Italiani e Slavi nell'Adriatico*. Rim: Atheneum, 1915: 157-158.

¹¹ William Roscoe, »Some account of the manuscript library at Holkham, in Norfolk, belonging to T. W. Coke Esq.« *Transactions of the Royal Society of Literature of the United Kingdom* 2 (1834): 352-379.

¹² Christine Hiskey, »The Building of Holkham Hall: Newly Discovered Letters.« *Architectural History* 40 (1997): 144-158.

liturgijska i povijesna djela, kao i časoslov Medicija te rukopis firentinskog i mletačkog statuta.¹⁴ Današnji *earl* od Leicestera, sir Edward Coke, u borbi da održi skupu palaču, objelodanio je popis vrijednih rukopisa u svojoj knjižnici, među kojima sam naišla na nepoznati autograf Filipa de Diversija.

Rukopis Filipa de Diversija registriran je pod naslovom: *Extracts from s. Hieronymus and others, 1455. Holkham Ms. 131. 81 extracts with illuminated borders and initials. Written by Philippus de Diversis de Quartigianis, of Lucca, at Venice*. Naslov koji je djelu dao sam Filip de Diversi u prijevodu glasi: "Počinju poslanice blaženog Jeronima. Premda su u ovom kodeksu zabilježene i poslanice drugih časnih otaca, zbog množine i sjaja rječitosti te značaja rečenica, prosudio sam da zaslugom prednjači ime ovog presvetog doktora Jeronima".¹⁵ Svoj prijepis Diversi naziva kodeksom, "jer sadrži mnoge knjige u jednom svesku".¹⁶ Diversi je djelo opremio i kazalom koje sadrži naslove pojedinih poslanica i broj folija na kojem se nalaze.¹⁷ U kodeks je prepisao 80 poslanica, od toga 51 Jeronimovu, 17 Augustinovih, dvije Origenove (u Jeronimovu prijevodu), dvije Damasove, te po jednu Volusijanovu, Marcelinovu, Longinijanovu, Epifanijevu (u Jeronimovu prijevodu), Pamahijevu i Oceanovu, te Pavlinu i Eustohijinu. Uz Diversijev prijepis, u Holkham Hallu se nalaze još dva kodeksa s Jeronimovim poslanicama.¹⁸

Diversijev rukopis pisan je kaligrafskom knjižnom goticom, latinskim jezikom. Radi ljepšeg pisanja, izvlačio je linije. Naslovi i međunaslovi poslanica pisani su crvenom tintom (*rubrica*). Između epistola nema razmaka i sve su napisane jednakim rukopisom. Marginalne bilješke također su pisane kaligrafski, ali bržim rukopisom. Grešaka i ispravaka ima malo, što znači da je Diversi pomno radio. Ima dosta kratica svih vrsta i ligatura.

¹⁴ William Roscoe, *A handlist of manuscripts in the library of the Earl of Leicester at Holkham Hall*. Oxford: Oxford University Press, 1932; <http://www.bodley.ox.ac.uk/dept/scwmss/wmss/medieval/mss/holkham.htm>.

¹⁵ *Incipiunt beati Hieronimi epistole, quanquam et aliorum venerabilium patrum in hoc etiam codice sunt epistole notate, quibus et multitudinis et verborum splendore et sententiarum pondere ipsius doctoris sanctissimi Hieronimi nomen merito preferendum judicavi*. Holkham Ms. 131. 81: f. i.

¹⁶ *Et si volumen istud digne codex nominari posset, cum sit ipse codex multorum librorum et liber unius voluminis, nam in eo libelli plures inserti sunt, per excellentiam tamen iste titulus sibi prescribatur*. Holkham Ms. 131. 81: f. i.

¹⁷ Holkham Ms. 131. 81: ff. i-iv.

¹⁸ Holkham Ms 125; Holkham MS 126.

Svaka poslanica počinje inicijalom ukrašenim viticama i cvjetnim girlandama, a na dvama su folijima naslikane iluminacije s ljudskim likovima. Jeronimov lik bio je nadahnuće i mnogim likovnim umjetnicima u srednjem vijeku. Najčešće je prikazivan kao pustinjač, a kasnije kao učenjak u svom kabinetu.¹⁹ U Diversijevu rukopisu našla su mjesta oba dominantna prikaza sveca, odražavajući različitost i bogatstvo njegova duhovnog utjecaja. Slika na prvom inicijalu prikazuje sv. Jeronima kao učenjaka koji sjedi u kabinetu uređenu po ukusu 15. stoljeća. U kardinalskom ornatu, sa šeširom na glavi, lista knjigu, po svoj prilici Bibliju – Vulgatu, koja stoji na stalku pored raspela. Uz noge mu sjedi lav. Takav je prikaz bio uobičajen u to vrijeme, iako Sveti Jeronim nikada nije bio kardinal – za boravka u Rimu bio je suradnik pape Damaza I. S lavom ga se prikazuje zbog pučke legende prema kojoj je izvadio trn iz šape lavu, pa mu je životinja ostala odana i privržena.

Uz spomenuti inicijal, četiri kuta teksta na prvom foliju krasi minijature četvorice svetaca, naučitelja Crkve. Sveti Grgur prikazan je s papinskom mitrom i dvostrukim križem. Sv. Ambrozije, s mitrom i u biskupskom ornatu, u ruci drži knjigu. Sveti Augustin prikazan je kao augustinski redovnik s tonzurom, u crnoj haljini s pojasom. Sveti Jeronim prikazan je i u donjem lijevom uglu, ovaj puta kao pokajnik u pustinji, sijede brade i kose, u monaškoj haljini, kako podiže ruke u nebo. Sveti Augustin prikazan je još jednom, u inicijalu kojim počinje prijepis njegove poslanice Volusijanu. Nažalost, nigdje se ne spominje autor ovih iluminacija.²⁰

Recepcija crkvenih otaca u humanizmu

U historiografskim ocjenama humanizma dugo se, pod utjecajem Burckhardta, provlačila teza o poganskoj, bezbožnoj dimenziji tog pokreta, no to je daleko od stvarnih stavova humanista. Renesansa je uspostavila ravnotežu

¹⁹ O ikonografskim prikazima Sv. Jeronima i Sv. Augustina vidi: Daniel Russo, *Saint Jerome en Italie: étude d'iconographie et de spiritualité. (XIIIe-XVIe siècles)*, Paris and Rome: La Découverte-Ecole française de Rome, 1987: 201-251; Eugene F. Rice, *Saint Jerome in the Renaissance*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1985: 68-83; Meredith J. Gill, *Augustine in the Italian Renaissance: Art and Philosophy from Petrarch to Michelangelo*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005: passim; *Augustine in Iconography, History and Legend*, ur. Joseph C. Schnaubelt, Frederick van Fleteren. Villanova: Augustinian Historical Institute, 1999: passim.

²⁰ Holkham Ms. 131. 81: ff. 1, 31.

između vjere i drugih intelektualnih sadržaja, ali je ostala kršćanska. Srednjovjekovna vjerska misao, teologija i kanonsko pravo u renesansnoj su misli potpuno sačuvani. Novost u odnosu na srednji vijek bilo je odbacivanje skolastike, povratak Bibliji i crkvenim ocima te povezivanje klasične i kršćanske kulture.²¹ Motivi i žanrovi humanističkih djela bili su antički, a sadržaj je bio kršćanski. Kako kaže Trinkaus, humanistička vizija ljudskosti neodvojiva je od njihove slike Boga: smatrali su nemogućim definirati čovjeka izvan njegova odnosa s prirodom i božanskim.²² Prema Salutatiju, *studia humanitatis* i *studia divinitatis* su isprepletena i ne mogu se razumjeti jedno bez drugoga.²³ Humanističko shvaćanje odnosa klasične antike i kršćanstva izvrsno simbolizira znameniti Jeronimov san u kojem se svetac nalazi pred nebeskim sudom, osuđen i išiban kao ciceronijanac, jer je za vlastito zadovoljstvo čitao poganske klasike. Humanisti su ga opravdavali, jer je klasične studije njegovao u službi kršćanstva.²⁴ Poganske su mu knjige služile samo za usavršavanje stila i izraza, koji se mogu mjeriti s Ciceronovim i koji mu je pomogao u prevođenju Svetoga pisma, kaže Vergerije. Bez klasičnog obrazovanja ne bi bio moguć njegov rad na Bibliji i drugim svetim tekstovima.²⁵ O kršćanskom preuzimanju klasičnog nasljeđa metaforički se izrazio i Sveti Augustin pričom o Židovima koji su, izlazeći iz Egipta, sa sobom ponijeli egipatsko blago.²⁶ Crkveni oci, a posebno Sv. Augustin i Sv. Jeronim, kao visoko obrazovani rimski građani, svojim su

²¹ Paul Oskar Kristeller, »Paganism and Christianity.«, u: Paul Oskar Kristeller, *Renaissance Thought and its Sources*. New York: Columbia University Press 1979, 66-81.

²² Charles Trinkaus, *In Our Image and Likeness: Humanity and Divinity in Italian Renaissance Thought*, sv. 1-2. Chicago: University of Chicago Press, 1970: 3.

²³ Charles L. Stinger, *Humanism and the Church Fathers: Ambrogio Traversari (1386-1439) and Christian Antiquity in the Italian Renaissance*. Albany: State University of New York Press, 1977: 12.

²⁴ Taj je san Jeronim opisao u poslanici Eustohiji. PL, sv. 22: 30. *Sancti Eusebii Hieronymi Epistulae*, sv. 1, ur. Isidor Hilberg, *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1910.-1918: 189-191; John McManamon, S. J., »Pier Paolo Vergerio (the Elder) and the Beginnings of the Humanist Cult of Jerome.« *Catholic Historical Review* 71 (1985): 357.

²⁵ I Marulić je u Institucijama spomenuo taj Jeronimov san, s tim što je bio stroži od Vergerija, smatrajući da je Jeronimova kazna bila opomena i njemu i ostalima koji su očarani poganskim tekstovima, a ne osvrću se na Sveto pismo. Vinko Grubišić, »Sveti Jeronim prema Deset govora Petra Pavla Vergerija i Instituciji Marka Marulića.« *Colloquia Maruliana* 16 (2007): 114-116; Marko Marulić, Institucija, sv. 1, ur. Branimir Glavičić. Split: Književni krug, 1986: 205, 211; Charles Stinger, »Italian Renaissance Learning and the Church Fathers.«: 478-479.

²⁶ Peter Burke, *The Renaissance*. London - New York: MacMillan Press Ltd., St. Martin's Press, 1997: 20-22.

djelovanjem povezivali dvije temeljne sastavnice humanizma: pogansku antiku i kršćanstvo i upravo su putem toga posredovanja mogli postati humanističkim idealom. Patristički odnos prema klasičnoj kulturi služio je i humanistima kao opravdanje za vlastito bavljenje sekularnom literaturom Grčke i Rima.

Diversijev izbor Jeronimovih i Augustinovih poslanica bio je dio nagnuća njegova vremena. Naime, izučavanje djela crkvenih otaca oživjelo je u humanizmu kao dio nakane humanista da ožive antički svijet. U odnosu na srednji vijek, bitno su proširili interes za latinsku, a osobito za grčku patristiku, tragali za nepoznatim djelima i na novi način pristupali već poznatima. Tijekom 15. i 16. stoljeća humanisti su preveli i objavili mnoge patrističke tekstove.²⁷ Dakako, humaniste je patristici privuklo i zanimanje za filologiju, retoriku i erudiciju, nasuprot skolastičkom naglasku na logiku, metafiziku i dijalektičku metodu. Značenje gramatike i retorike u spoznajnom aparatu i reprezentacijama humanizma bilo je poduprto i živom željom da se udalje od srednjovjekovlja (što je bio uzaludan projekt). Uzore vlastitih literarnih žanrova tražili su ne samo kod klasičnih antičkih autora, nego i kod crkvenih otaca odgojenih u rimskoj literarnoj i retoričkoj tradiciji. Kroz taj rad obogaćivali su svoj latinitet i retoriku, kao i razumijevanje povijesnog i kulturnog konteksta u kojem su patristički tekstovi nastajali. U crkvenim ocima humanisti su vidjeli jedine prave učenike Sv. Pavla i prave izučavatelje Svetog pisma. Oni su se bavili izvornim biblijskim tekstovima, upuštali se u tekstualne analize i prijevode, a tim su putem nastavili i humanisti. Za njih je riječ, to jest analiza teksta, bila pravi temelj teologije. "Retorička teologija"²⁸ koju su afirmirali prvenstveno na temelju otačkih tekstova, bila je usmjerena duhovnoj i moralnoj obnovi pojedinca, a ne raščlanjivanju i definiranju dogme.

Jedan od najpopularnijih crkvenih otaca za humaniste je bio upravo Sveti Jeronim. Njega su smatrali pretečom i braniteljem *studia humanitatis*, zbog njegove klasične učenosti ujedinjene s posvećenošću kršćanstvu i kršćanskim

²⁷ Eugene Rice Jr., »The Renaissance Idea of Christian Antiquity: Humanist Patristic Scholarship.«, u: *Renaissance Humanism: Foundations, Forms and Legacy*, sv. 1, ur. Albert Rabil, Jr. Philadelphia: University of Philadelphia, 1988: 17-28; Charles Stinger, »Italian Renaissance Learning and the Church Fathers.«, u: *The Reception of the Church Fathers in the West. From the Carolingian to the Maurists*, sv. 1-2, ur. Irena Backus. Leiden: Brill, 1997: 474-475.

²⁸ Charles Trinkaus uveo je termin *theologia retorica* koji objašnjava takav pristup humanista. »Themes for a Renaissance anthropology.«, u: *The Renaissance: essays in interpretation*, ur. André Chastel. London, New York: Routledge, 1982: 83, 92, 96, 106-116; Hilmar M. Pabel, »Reading Jerome in the Renaissance: Erasmus' reception of the Adversus Jovinianum.« *Renaissance Quarterly* 55 (2002): 470-472.

vrlinama. Bogatstvo različitosti u njegovoj osobi i djelu učinilo ga je privlačnim različitim duhovnim pokretima vremena, od humanizma, pokreta *devotio moderna*, do reformacije. Mnogi su humanisti prepisivali njegova djela i slavili ga u govorima. Među prvima je bio retoričar Pier Paolo Vergerio (o. 1370.-1444.), koji je proslavio sveca u deset govora održanih između 1390. i 1408. godine i u nekim poslanicama. Postavlja sveca kao uzor humanistima koji se isto tako moraju posvetiti proučavanju retorike s ciljem razumijevanja kršćanstva.²⁹ Popularnost crkvenih otaca, a osobito Svetog Jeronima, narasla je u drugoj polovici 15. stoljeća, osobito nakon napada Lorenza Valle na skolastički pristup Svetom pismu i poziva na povratak patrističkoj kršćanskoj tradiciji.³⁰ Najveći dio prijepisa Jeronimovih djela nastao je baš u 15. stoljeću, no ima i nekoliko ranijih, iz 13. i 14. stoljeća.³¹ Jeronim je bio uzor asketskog, monaškog života, prevoditelj Biblije, tvorac Vulgate, borac protiv heretika, a usto učen i elokventan. Poznato je Erazmovo divljenje prema Jeronimu, preko kojega je htio u vlastitom okruženju oživjeti teologiju rane Crkve. Prvi je objavio sva Jeronimova djela, u Baselu 1516. godine.³² Sveti Augustin također je

²⁹ John M. McManamon, S. J., »Pier Paolo Vergerio (the Elder) and the Beginnings of the Humanist Cult of Jerome.« *The Catholic Historical Review* 71, 3 (1985): 356-361; *Pierpaolo Vergerio the Elder and Saint Jerome: An Edition and Translation of Sermones pro Sancto Hieronymo*, ur. John M. McManamon. Tempe: Arizona Center for Medieval and Renaissance studies, 1999.

³⁰ Salvatore Camporeale, »The Origins of Humanist Theology.« u: *Humanity and Divinity in Renaissance and Reformation: Essays in Honor of Charles Trinkahus*, ur. John O'Malley, Thomas Isbicki, Gerald Christianson. Leiden: Brill, 1993: 101-124.

³¹ Bernard Lambert, *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta. La tradition manuscrite des oeuvres de Saint Jérôme. sv. I. Epistulae*. Steenbrugis: in Abbatia S. Petri, 1969.

³² O odnosu Erazma prema Jeronimu postoji vrlo obimna literatura, od koje navodim samo dio. Peter G. Bietenholz, »Erasmus von Rotterdam und der Kult des Heiligen Hieronymus.« u: *Poesis et Pictura: Studien zum Verhältnis von Text und Bild in Handschriften und alten Drucken, Festschrift für Dieter Wuttke zum 60. Geburtstag*, ur. Stephan Fussel, Joachim Knappe. Baden-Baden: Koerner, 1989: 191-221. Irena Backus, »Erasmus and the Spirituality of the Early Church.« u: *Erasmus' Vision of the Church*, ur. Hilmar M. Pabel. Kirksville, MO: Sixteenth Century Journal Publishers, 1995: 95-114; Eugene F. Rice, *Saint Jerome in the Renaissance*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1985; André Godin, »Erasmus biographe patristique: Hieronymi Stridonensis Vita.« *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance* 50 (1988): 691-706; Jacques Chomarat, »La Hieronymi Stridonensis Vita d' Erasme.« *Helmantica* 50 (1999): 109-38; John C. Olin, »Erasmus and Saint Jerome: The Close Bond and its Significance.« *Erasmus of Rotterdam Society Yearbook* 7 (1987): 35-53; Lisa Jardine, *Erasmus, Man of Letters: The Construction of Charisma in Print*. Princeton: Princeton University Press, 1993; Mark Vessey, »Erasmus' Jerome: The Publishing of a Christian Author.« *Erasmus of Rotterdam Society Yearbook* 14 (1994): 62-99; Hilmar M. Pabel, »Reading Jerome in the Renaissance: Erasmus' reception of the Adversus Jovinianum.« *Renaissance Quarterly* 55 (2002): 470-497; Charles Béné, »Marulić et Erasme, lecteurs de saint Jerome.« *Colloquia Maruliana* 10 (2001): 29-45.

za sobom povukao jaku struju humanističkih pisaca. Jednako kao i Jeronim, privlačio ih je spojem klasične učenosti i kršćanske misli, a promoviralo ga je i humanističko ožvljavanje platonizma nasuprot skolastičkom aristotelizmu.³³ Za firentinski humanistički krug predvođen Colucciom Salutatijem, Augustin i Jeronim bili su uzori kršćana, primjeri jakosti i vrline, koji su ujedinili kontemplaciju i javno djelovanje. Humanisti su se divili njihovim literarnim dometima i tumačenju Svetog pisma, prevodili ih i slijedili. Ambrogio Traversari, prevoditelj grčkih i latinskih otačkih tekstova, smatrao je da tekstovi svetog Jeronima potiču ljude na vrlinu - Cosimu de Medici savjetovao je da pomoću njih ispituje savjest.³⁴

Jeronimov je lik na poseban način ugrađen i u hrvatsku kulturu, s obzirom na to da su ga smatrali domaćim čovjekom, tvorcem glagoljice i bogoslužja na hrvatskom jeziku. Tijekom čitavog srednjega vijeka mnogi su se upinjali dokazati da je Dalmatinac i uzdizali njegov kult, a osobito glagoljaši koji su ga smatrali svojim rodonačelnikom. Njegove tri monaške biografije (Sv. Pavla pustinjaka, Sv. Hilariona i Sv. Malka) bile su osobito popularne u hrvatskom srednjovjekovlju.³⁵ Poznato je da je Marko Marulić posjedovao izdanje njegovih poslanica i da se njima inspirirao u svojim latinskim djelima, osobito u *Institutio bene vivendi per exempla sanctorum*. Pišući *De Veteris Instrumenti viris illustribus* kaže da se ugledao u Jeronimovo djelo *De viris illustribus*.³⁶ Za Marulića je Jeronim bio uzor i više od toga: *Ille meus est et ego suus*, ustvrdio je.³⁷ Napisao je Jeronimov životopis, 1506. godine, dakle, deset godina prije Erazma, spis u obranu njegova dalmatinskog identiteta *In eos qui beatum*

³³ Paul Oskar Kristeller, »Augustine and the Early Renaissance.«, u: Paul Oskar Kristeller, *Studies in Renaissance Thought and Letters*. Rome: Edizioni di storia e letteratura, 1956: 355-372; William Bowsma, »The Two Faces of Humanism: Stoicism and Augustinianism in Renaissance Thought.«, u: *Itinerarium Italicum. The Profile of the Italian Renaissance in the Mirror of its European Transformations*, ur. Heiko A. Oberman, Thomas Brady Jr. Leiden: Brill, 1975: 3-60; Eric Leland Saak, »The Reception of Augustine in Later Middle Ages.«, u: *The Reception of the Church Fathers in the West. From the Carolingian to the Maurists*, sv. 1, ur. Irena Backus. Leiden: Brill, 1997: 367-404.

³⁴ Ch. L. Stinger, *Humanism and the Church Fathers*: 100-113.

³⁵ Josip Bratulić, »Sveti Jeronim Dalmatinac.«, u: Sveti Jeronim, *Izabrane poslanice*, prev. Ivan Marković, ur. Josip Bratulić. Split: Književni krug, 1990: IX, XXX-XXXIII; Vesna Stipčević Badurina, »Sveti Jeronim: Život svetoga Pavla prvog pustinjaka.« *Kolo* 2 (2002): 14-23.

³⁶ Marko Marulić, *Starozavjetne ličnosti*, ur. Branimir Glavičić. Split: Književni krug, 1991: 233.

³⁷ C. Béné, »Marulić et Erasme, lecteurs de saint Jérôme.«: 29-35; Vinko Grubišić, »Sveti Jeronim prema *Deset govora* Petra Pavla Vergerija i *Instituciji* Marka Marulića.«: *Colloquia Maruliana* 16 (2007): 107.

Hieronymum Italum fuisse contendunt, i pohvalnu pjesmu *De laudibus divi Hieronymi carmen*. U životopisu se nalaze brojni citati iz Jeronimovih poslanica.³⁸ O Jeronimu su pisali i Matija Vlačić Ilirik, Petar Zoranić, Nikola Modruški, Faust Vrančić, Vinko Pribojević, Šimun Kožičić Benja, Sebastijan Slade Dolci, Ignjat Đurđević i drugi.³⁹

Poziciju Svetog Jeronima u humanističkim krugovima ilustrira i Diversijev prijepis. Kako sam kaže, djelo je prepisao vlastitom rukom i za svoje potomstvo. Sam je izabrao autore, njihove poslanice i prepisivao tekstove po vlastitom redosljedu. Njegov se prijepis ne odlikuje marginalnim komentarima kao kod nekih drugih humanista, no poneke primjedbe, ispravke, podvlačenja i bilješke za lakše snalaženje u tekstu upućuju na kritičko čitanje. Takav je pristup karakterističan za humaniste, koji su djela otaca doživljavali kao tekstove, a ne kao autoritete, pa su ih kritički raščlanjivali na putu razumijevanja. Diversi je na marginu izbacivao važna imena, pojmove i važna mjesta u tekstu. Najvažnija mjesta obilježavao je riječima okruženima četirima točkama u formi dijamanta ili križa, u donjoj margini.⁴⁰ Na lijevoj i desnoj margini posebno važna mjesta označavao je nacrtanom rukom (*manicula* ili *indicator*).⁴¹ Manikule je crtao s vrlo dugim kažiprstom (*index*), pa i s orukavljem odjeće.⁴² Radi lakšeg snalaženja u tekstu dodavao je brojeve. Uz tekst prve knjige "Protiv Jovinijana" donosi latinicom (krivo) pisan grčki citat iz prve Pavlove poslanice Korinćanima.⁴³ Uspoređivao je dijelove teksta s nekim drugim tekstovima, Jeronimovim ili drugih autora. Primjerice, uz Jeronimovu poslanicu Pamahiju i Oceanu o Origenu zabilježio je da slično kaže i Boecije u komentaru Aristotelove rasprave

³⁸ C. Béné, »Marulić et Erasme, lecteurs de saint Jérôme.«: 35; Životopis je u British Library pronašao Darko Novaković, koji ga je i objavio zajedno s djelom o Jeronimovu porijeklu i pohvalnom pjesmom. Darko Novaković, »Vita divi Hieronymi presbiteri a Marco Marulo edita: adiectis miraculis quę de illo Cyrillus Nazarethi episcopus commemorat in summamque redactis breviorum.« *Colloquia Maruliana* 3 (1994): 26-66; Darko Novaković, »Novi Marulić: Vita divi Hieronymi. (British Library Ms. Add. 18.029).« *Colloquia Maruliana* 3 (1994): 5-25.

³⁹ Josip Bratulić, »Sveti Jeronim Dalmatinac.«: XXXV-XXXIX.

⁴⁰ Holkham Ms. 131. 81: ff. 10', 20', 40', 50', 60', 70', 80', 90', 110', 120', 150', 160', 170', 200+', 220', 230', 243', 250', 260', 270'.

⁴¹ William H. Sherman, »Toward a history of the manicule.«, u: *Owners, annotators and the signs of reading*, ur. Robin Myers, Michael Harris, Giles Mandelbrote. London: British Library; New Castle, Del.: Oak Knoll, 2005: 19-48.

⁴² Holkham Ms. 131. 81: ff. 78, 181'-183, 184, 185, 186' 188', 191' 192, 192' 193.

⁴³ Kod Filipa de Diversija bilješka glasi: *Pros to euscemno, recuparedron to kirio aperispastos*. Holkham Ms. 131. 81: f. 201'. Pravi citat glasi: "πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ κυρίῳ ἀπεισιπάστως"; u hrvatskom prijevodu: ([«Ovo pak govorim vama na korist, ne da vam postavim zamku], nego da primjerno i nesmetano budete privrženi Gospodinu". 1 Kor 7, 35).

De interpretatione, a sam Jeronim u prologu prijevoda Euzebija Pamfilija.⁴⁴ Uz tekst poslanice Oceanu, o životu klerika, dodaje da je stidljivost i muška vrlina, a ne samo ženska, kako kaže Jeronim.⁴⁵ Na mjestu gdje Jeronim objašnjava da veću milost dobiva ona žena kojoj se teže uzdržati u čestitosti, Filip de Diversi je dodao svoje razmišljanje, koje se udaljuje od moralnih pitanja i približava njegovu okruženju. On kaže da nagrada nije uvijek razmjerna uloženom trudu, podsjećajući nas time na osobno razočaranje koje je očitovao u “Opisu Dubrovnika”, zato što dubrovačka sredina nije na pravi način prepoznala ni vrednovala njegov rad i trud.⁴⁶

Sudeći po izboru i obilju marginalnih oznaka, Diversija je zanimala tematika djevičanstva, a osobito braka: vjernost i međusobna pripadnost u braku, iskušenja spolnosti, preljuba, ponovne ženidbe. U poslanici Eustohiji o prednostima djevičanstva, a pogotovo u raspravi “Protiv Jovinijana” ima mnogo marginalnih bilješki i podsjetnika. Među ostalim mjestima koja govore o ženama, posebno je označio ono gdje Jeronim komentira Teofrastovu knjigu o braku i kaže *uxor ducenda sapiente primum ei impedire studia* - ne može se služiti knjizi i ženi, te mjesto gdje svetac kaže da manje nevolja donosi ružna nego lijepa žena.⁴⁷ U Diversijevu odabiru reflektiraju se i Jeronimova rimska prijateljstva s aristokratskim ženama, posebno s Pavlom i njezinom kćeri Eustohijom, koje su ga kasnije slijedile na Istok i utemeljile samostan u Jeruzalemu. Prepisao je i jednu njihovu poslanicu Rimljanki Marceli, koja je pripadala istom krugu.

Među odabrane poslanice Diversi je uvrstio i najduži i najsporniji Jeronimov traktat, *Adversus Jovinianum* (“Protiv Jovinijana”). Ta rasprava bila je odgovor na Jovinijanovu tezu da je brak jednakovrijedan djevičanstvu. Jeronim u njoj vehementno uzdiže djevičanstvo i prikazuje mračnu sliku braka, što je bilo u suprotnosti s humanističkim stavovima o vrijednosti braka i mogućnosti pomirenja tjelesne i duhovne ljubavi. Naime, za razliku od crkvenih otaca,

⁴⁴ Holkham Ms. 131. 81: 121; *Anicii Manlii Severini Boetii Commentaria in Porphyrium a se translata, liber primus. Patrologiae cursus completus, series Latina* (PL), ur. Jacques Paul Migné. Paris: Garnier, 1844-1892, sv. 64, 71-85; *Anicii Manlii Severini Boetii in librum Aristotelis De interpretatione liber primus*. PL, sv. 64: 293, *S. Eusebii Hieronymi, Stridonensis presbyteri, interpretatio chronicae Eusebii Pamphili cui subjecta sunt continenter fragmenta que extant operis Graeci*, PL, sv. 27: 33-40.

⁴⁵ Holkham Ms. 131. 81: f. 127’.

⁴⁶ Z. Janeković Römer, »Čast i glas grada Dubrovnika i njegova slavitelja Filipa de Diversisa.«: 25-27.

⁴⁷ Holkham Ms. 131. 81: f. 224.

srednjovjekovni i renesansni kršćani brak su smatrali sakramentom.⁴⁸ Od samog početka taj je žestoki Jeronimov napad na Jovinijana izazvao raspravu o dostojanstvu ili nedostojanstvu braka, koja je trajala sve do početka reformacije. Na njega su odmah reagirali Jeronimov prijatelj Pamahije i sam Sveti Augustin, koji je tim povodom napisao traktat *De bono conjugali*. Nažalost, Diversi ne komentira traktat, no sam njegov odabir ukazuje na promišljanje odnosa kršćanstva i braka. U srednjem vijeku i u renesansi rasprava "Protiv Jovinijana" poslužila je kao uzor za literaturu o poželjnom ponašanju kršćanskih djevojaka i žena, pa je možda i to kontekst Diversijeva odabira. Još jedna moguća razina je i retorička, s obzirom na to da Jeronim kritizira Jovinijanovo pisanje kao barbarsko i nerazumljivo, "ispljunuto kao da se večer prije napio".⁴⁹ Zanimanje za pitanja ljubavi i braka Diversi dokazuje i prepisivanjem Origenovih homilija i Jeronimove poslanice o "Pjesmi nad pjesmama", koja se javlja i u argumentaciji protiv Jovinijana.

Uz tekstove o djevičanstvu i braku, Diversija su zanimali Jeronimovi polemički tekstovi upućeni suvremenicima. Tu su, primjerice, prijepori vezani uz Origena, o kojima piše papi Damazu, Avitu, Trankvilinu, Pamahiju, Oceanu i drugima. Braneći Origena, Jeronim je plivao protiv struje i našao se u sukobu s mnogima, čak i s prijateljem Rufinom, koji ga je u ogorčenju protjerao s Maslinske gore. Spor između njih pokušao je riješiti Augustin. Tu je ogorčenu svađu razbuktao Rufinov prijevod Origenova spisa *Peri archon* ("O počelima"), a povod svađe dvojice bivših prijatelja bilo je prevođenje.⁵⁰ Veliki dio polemike o spisu *Peri archon* prepisao je i Filip de Diversi, dodavši i dvije Origenove homilije. U svoju je zbirku uvrstio i druge Jeronimove žestoke filipike, primjerice protiv Vigilancija koji je dovodio u pitanje vrijednost askeze. Tu je i veliki dio Jeronimove polemike s Augustinom, u kojoj do izražaja dolaze njihova različita nagnuća: prvoga prema jeziku i retorici, a drugoga prema filozofiji i teologiji. U izboru se nalaze i Augustinove poslanice upućene nekim drugim suvremenicima: Volusijanu, Marcelinu, Italicu, Prezidiju, Longinijanu. Diversi je prepisao poslanice koje je Jeronim izmjenjivao s papom Damazom, uz kojega je i počeo revidirati Bibliju. Očekivano, pokazao je zanimanje za

⁴⁸ John Oppel, »Saint Jerome and the History of Sex.« *Viator* 24 (1993): 1-22.

⁴⁹ Peter Brown, *The Body and Society: Men, Women and Sexual Renunciation in Early Christianity*. New York: Columbia University Press, 1988: 377-78, 429; Robert A. Markus, *The End of Ancient Christianity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1990; Hilmar M. Pabel, »Reading Jerome in the Renaissance: Erasmus' reception of the *Adversus Jovinianum*.«: 393.

⁵⁰ Josip Bratulić, »Sveti Jeronim Dalmatinac.«: XIX.

pitanja jezika, prevođenja i interpretacije biblijskih tekstova: prepisao je Jeronimovu poslanicu Pamahiju o najboljem načinu interpretacije. Tu su i poslanice o životu klerika, primjerice ona upućena Oceanu, kao i poslanica Nepocijanu, koja je još u srednjem vijeku imala veliki utjecaj na samostansku disciplinu, te još nekoliko poslanica o svećeničkom i redovničkom životu. Diversija su privukla i Jeronimova razmišljanja o pokajanju, spasenju i vrlinama.

Svoj prijepis Diversi je okončao obraćajući se posvetom i molbom Svetom Jeronimu: “Dosta je, blaženi Jeronime, narastao ovaj svezak ili kodeks. Tebi sam, kao prvaku, sa zadovoljstvom prepustio naslov, premda kodeks sadrži i poslanice presvetog Augustina i nekih drugih, te dvije vrlo pobožne Origenove homilije. Ovome sam svesku namijenio i ustanovio svrhu da se ja i moji nasljednici njime uvijek marljivo služimo. Svojom sam ga rukom napisao, ja Filip de Diversi de Quartigiani, iz Lucce, doktor vještina i padovanski magistrat. Stoga, vrlo blaženi doktore i božanski tumaču svetih pisama, molim te, ištem i zaklinjem da mi budeš trajni zagovornik kod gospodina Isusa. Dovršio sam ga godine gospodnje 1455., 27. ožujka, u Veneciji, na hvalu svemogućega Boga koji se udostojao spasiti moju dušu. Amen.”⁵¹ U tim se riječima očituje čovjek u smiraju života, koji se sprema prijeći na drugi svijet u pomirenju s Bogom i ljudima, na način obrazovanog humanista, kroz pisanu riječ.

⁵¹ *Satis beatissime Hieronime hoc volumen seu hic codex excrevit. Tibi titulum velut principii libentissime tradidi. Tametsi in eo et sanctissimi Augustini et quorundam aliorum epistole et due Origenis omelie devotissime contineantur. Finem itaque huic impono volumini quod per me meisque successoribus semper omni cum diligentia servandum constitui. Mea manu scripsi ego Philippus de Diversis de Quartigianis de Luca, artium doctor, Padue magistratus. O beatissime, igitur doctor et sacrarum litterarum divinissime interpres, te queso atque et queso et obsecro mei sis apud dominum Ihesum continuus intercessor. Complevi anno domini 1455, martii die xxvii, Venetiis, ad laudem Dei omnipotentis, qui meam animam salvam facere dignetur. Amen.* Holkham Ms. 131. 81: f. 287.

Prilog:

POPIS CITIRANIH TEKSTOVA S REGESTIMA

1. Simbolum fidei ab Christianissimo Sacrarum scripturarum interprete, beatissimo Hieronimo compositum, sanctoque Damaso pape ab eodem missum. Rubrica. (ff. 1-2')

Inc. Credimus in Deum patrem omnipotentem cunctorum visibilium et invisibilium conditorem.

Expl. Si autem hec nostra confessio apostolatus tui iudicio comprobatur, quicumque me culpae voluerit, se imperitum vel malivolum, etiam non catholicum non me hereticum comprobabit.

f. 2' Beatissimi Hieronimi doctoris, symbolum catholice fidei ad papam Damasum finit.

Patrologiae cursus completus, series Latina (PL), ur. Jacques Paul Migné. Paris: Garnier, 1844-1892, sv. 39: 2181-2183; sv. 45: 1716-1718; sv. 48: 488-491 (Explanatio fidei ad Damasum (ad Augustinum et Alipium episcopos missa); *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta* I-IV, ur. Bernard Lambert. Steenbrugge, Haag: Pietersabdij, Martinus Nijhoff, 1969-1972: 316; *Clavis Patrum Latinorum*, ur. Eligius Dekkers, Emil Gaar. Turnhout: Brepols, 1995: 633, 16; 731.

2. Epistola Damasi pape ad Hieronimum presbiterum magnumque doctorem. (ff. 2'-3)

Inc. Dormientem te et longo iam tempore legentem potius quam sribentem questionibus ad te missis excitare disposui.

Expl. Cur Ysaac vir iustus et Deo carus non illi licuit cui voluit sed illi cui noluit deceptus errore benedixit.

PL, sv. 22, ep. 35: 451-452; *Sancti Eusebii Hieronymi Epistulae*, sv. 1, ur. Isidor Hilberg, *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1866. – 1918, ep. 35: 265-267.

Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta, ep. 36; *Clavis Patrum Latinorum*. 620.

3. Epistola Hieronymi presbiteri ad papam Damasum de proponitis sibi ab eo questionibus. Secunda. (ff. 3-7)

Inc. Beatissimo papae Damaso Hieronimus. Postquam epistolam tuae sanctitatis accepi, confestim accito notario, ut exciperet imparavi.

Expl. Neque tamen maiorem filium penitus fuisse despectum, quia cum intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet.

PL, sv. 22, ep. 36: 452-461; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 36; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 36.

4. Epistola item Hieronymum ad papam Damasum de expositione Origenis super Cantica. III. (ff. 7-7')

(Nedostaje: Praefatio.) Inc. Beatissimo pape Damaso Hieronimus. Origenes cum in ceteris libris omnes vicerit in Cantica canticorum ipse se vicit.

Expl. Ut animadvertas quanti sint illa extimanda quae magna sunt, cum sic possint placere, quae parva sunt.

(Diversi donosi samo uvod u tu poslanicu).

PL, sv. 23: 1117-1118 (Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyteri, interpretatio homiliarum duarum Origenis in Canticum canticorum); *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 206.

5. Omelia prima Origenis super Cantica canticorum de Greco in Latinum, a sancto Hieronimo rectissime translata. IIII. (ff. 7'-12)

Inc. Quomodo didicimus per Moysen quedam esse non solum sancta, sed et sancta sanctorum; et alia non tantum sabbata, sed etiam sabbata sabbatorum.

Expl. Ab eo loco in quo scriptum est: Nardus mea dedit odorem suum (nedostaje: usque ad eum locum in quo ait:) Quia vox tua suavis et forma tua speciosa.

PL, sv. 23: 1117-1129 (S. Eusebii Hieronymi Stridonensis presbyterio interpretatio homiliarum duarum Origenis in Canticum canticorum). Tekst koji Diversi navodi na kraju ove poslanice u PL stoji kao početak druge homilije.

6. Origenis omelia secunda super Cantica a beato Hieronimo translata. (ff. 12-19')

Inc. Omnes anime motiones universitatis conditor Deus creavit ad bonum

Expl. Quapropter consurgentes, deprecemur Dominum, ut digni efficiamur sponsi sermone, sapientia Christi Iesu, cui est gloria, et imperium in secula seculorum. Amen. 19', Origenis super Cantica omelia secunda finita est.

PL, sv. 23: 1129-1144.

7. Epistola Damasi pape ad beatum Hieronimum presbiterum de Osanna. VI. (f. 19')

Inc. praefatio Dilectissimo filio Hieronimo Damasus episcopus in domino salutem. Commentaria cum legerem Graeco Latinoque sermone in Evangeliorum interpretatione a nostris.

Expl. Dilectionis tue est, ut ardenti illi strenuitatis ingenio, abscisis opinionibus, ambiguitatibusque suppositis, quid se habeat apud Hebreos vivo sensu scribas, ut de hoc sicut etiam te de multis tibi cure nostre in Christo Iesu gratias referant.

Diversi donosi samo predgovor te poslanice.

PL, sv. 22, ep. 19: 375.

8. Epistola responsiva sancti Hieronimi ad eundem Damasium papam de Osanna. VII. (ff. 19'-21)

Inc. Multi super hoc sermone diversa finxerunt quibus noster Hylarius in commentariis Mathei ita posuit: *Osanna* Hebraico sermone significatur *redemptio domus David*.

Expl. Sed magis condecet ob veritatem laborare paulisper, et peregrino aurem accomodare sermoni, quam de aliena lingua fictam alibi falsam ferre sententiam.

PL, sv. 22, ep. 20: 375-379; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 20.

9. Epistola beati Hieronimi ad eundem Damasium papam de nomine trium ypostascon. VIII. (f. 21-22)

Inc. Quoniam vetusto Oriens inter se populorum furore collisus, indiscissam Domini tunicam, et desuper textam, minutatim per frustra discerpit.

Expl. Simul etiam, cui apud Antiochiam debeam communicare significes: quia Campenses cum Tharsenibus hereticis copulati, nihil aliud ambiunt, quam ut auctoritate communionis vestre fulti, tres ypostasis cum antiquo sensu predicent.

PL, sv. 22, ep. 15: 355-358; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 15.

10. Epistola beati Hieronimi ad eundem papam Damasum cui apud Siriam in fide comunicare debeat. VIII. (ff. 22-22')

Inc. Importuna in evangelio mulier tandem debeat meruit audiri et clauso cum servis hostio media licet nocte, ab amico panes, amicus accepit Deus ipse.

Expl. Noli despiciere animam, pro qua Christus est mortuus.

PL, sv. 22, ep. 16: 358-359; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 16.

11. Pars quandam cuiusdam scripti beati Hieronimi de Seraphym et calculo forcipe accepto de altari. X. (ff. 22'-28)

Inc. Et factum est in anno quod mortuus est Rex Ocias. Vidi Dominum sedentem super tronum excelsum et elevatum, et plena (erat) domus a maiestate eius et Seraphym stabant in circuitu eius.

Expl. Si tedium sui prolixitate congeminet, et oculorum dolore cruciati, auribus tantum studeamus et lingua.

PL, sv. 22, ep. 18: 361-372 (Epistula ad Damasum, *Sancti Hieronymi de morte Ocie regis et seraphin de calculo in Ysaya propheta*.) Tekst koji donosi Diversi je dio poslanice A Damasum de Seraphim et calculo; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 18a.

12. Item pars alterius cuiusdam scripti eiusdem sancti Hieronimi de eodem loco Ysaie prophete. XI. (ff. 28-29')

Inc. Septuaginta: Et missum est ad me unus de Seraphin; Aquila et Theodocion, et volavit ad me unum de Seraphin. Quotidie ad nos mittit Seraphyn.

Expl. Et viciose Silvani legitur pro Sylea, cum Silvanum in Apostolorum Actibus non legamus.

PL, sv. 22, ep. 18: 372-375 (radi se o drugom dijelu prethodne poslanice, koju Diversi navodi kao posebnu poslanicu); *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 18b.

13. Epistola sancti Hieronimi ad Cromatium, Jovinum et Eusebium. XII. (ff. 29'-30')

Inc. Non debet carta dividere quos amor mutuus copulavit: nec per singulos officia mei sunt partienda sermonis.

Expl. Epistole brevitatis compellit tacere: desiderium vestri cogit loqui. Praeproperus sermo confusa turbatur oratio. Amor ordinem nescit.

PL, sv. 22, ep. 7: 338-341; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 7; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 7.

14. Epistola sancti Augustini exhortatoria de dubiis petendis, ad Volusianum. (ff. 30'-31).

Inc. Domino illustri et merito prestantissimo filio Volusiano, Augustinus episcopus. De salute tua quam et in hoc seculo, et in Christo esse cupio, sancte matris tue votis sum fortasse etiam ipse non impar.

Expl. Nec a onerosum fit presens, quod cum voles sumitur, cum voles ponitur.

PL, sv. 33, ep. 132: 508-509; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 8.

15. Epistola Volusiani responsiva et interrogativa ad sanctum Augustinum episcopum. (ff. 31-32)

Inc. Domino vere sancto ac merito venerabili presbyteri Augustino episcopo, Volusianus. Petis me, vir probitatis iustitiaeque documentum, ut aliqua ex ambiguis lectionibus perite discenda percuncter.

Expl. Hec superscriptio incolumem venerationem tuam divinitas summa tueatur, domine vere sancte, ac merito venerabilis pater.

PL, sv. 33, ep. 135: 512-514; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 44: 89-92.

16. Epistola Augustini responsiva. (ff. 32-37')

Inc. Domino illustre et merito insigni et prestantissimo filio Volusiano, Augustinus in Domino salutem. Legi literas tuas in quibus vidi magis cuiusdam dialogi specimen, laudabili brevitate comprehensum.

Expl. Sanctus frater et coepiscopus meus Possidius prestantiam vestram multum salutatur.

f. 37', Sancti Augustini ad Volusianum epistola finita est.

PL, sv. 33, ep. 137: 515-525.

17. Epistola sancti Marcellini ad beatum Augustinum. (f. 37'-38')

Inc. Domino nimiumque venerabili et omnibus mihi officiis unice percolendo patri Augustino, Marcellinus. Vir illustris Volusianus beatitudinis tue mihi literas legit.

Expl. Ego vero ad haec omnia promissionis nom immemor sed exactor libros confici deprecor, Ecclesie hoc maxime tempore incredibiliter profuturos.

PL, sv. 33, ep. 136: 514-515.

18. Eximii doctoris Aurelii Augustini epistola ad Marcellinum responsiva, super quibusdam questionibus. (f. 38'-44)

Inc. Domino eximio et merito insigni, carissimo ac desideratissimo filio Marcellino, Augustinus in Domino salutem. Illustri viro et eloquentissimo, nobisque dilectissimo Volusiano, non amplius quam ad illud quod inquirendum putavit respondendum fuit.

Expl. Sis in domino felix, gratia et misericordia eius, domine eximie et merito insignis, carissime ac desiderantissime fili.

PL, sv. 33, ep. 138: 525-535.

19. Sancti Augustini episcopi epistola ad Italicam consolatoria de morte mariti seu coniugis sui. (ff. 44-45')

Inc. Domine eximie et merito prestantissime, atque in Christi caritate honorande filie Italice, Augustinus episcopus in Domino salutem. Non solum literis tuis, verum etiam ipso referente qui pertulit, comperi multum te flagitare literas meas, credentem quod ex eis consolationem habere plurimam possis.

Expl. Quod certe quantum malum sit intelligentie potius dimitto tue quam longo sermone meliore explicare. (Nedostaje kraj poslanice: In protectione Domini semper habitet cor tuum, domina eximia et merito praestantissima, atque Christi caritate honoranda filia. Honorabiles tecum nobisque in Domino dilectissimos filios tuos, debito meritis vestris officio resaluta.)

PL, sv. 33, ep. 92: 318-321.

20. Sancti Augustini episcopi doctoris eximii ad Marcellinum epistola solvens quandam dubitationem de inventionem aque apud Aegyptios in sanguinem converse. (ff. 45'-49)

Inc. Domino eximio et merito insigni multumque carissimo filio Marcellino Augustinus in domino salutem. Epistolam tuam quam per sanctum fratrem et coepiscopum meum Bonifacium accepi, quaesivi, cum rescriberem, nec inveni.

Expl. Si enim tale aliquid in illis literis inveniri negaverit, admonendus est. Si autem assensus (sic!) fuerit, solusta (sic!) questio est.

PL, sv. 33, ep. 143: 585-590.

21. Sancti Augustini episcopi ad beatum Hieronimum epistola recommendaticia de dubitationum motiva. (ff. 49-50')

Inc. Domino dilectissimo et cultu sincerissimo caritatis obsequendo atque amplectendo fratri et compresbitero Hieronimo, Augustinus. Numquam aque quisquam tam facie cuilibet innotuit, quam mihi tuorum in Domino studiorum quieta, leta et vere exercitatio liberalis.

Expl. Video etiam interdum vitia mea; sed hec malo audire a melioribus, ne cum me recte fortasse reprehendere, rursus mihi blandiar, et meticulosam potius mihi videar in me quam iustam tulisse sententiam.

PL, sv. 33, ep. 28: 111-114; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 56; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 56.

22. Epistola sancti Augustini ad beatum Hieronimum. (ff. 50'-53)

Inc. Domino dilectissimo et cultu sincerrissimo caritatis observando atque amplectendo fratri et compresbitero Hieronimo Augustinus. Habeo gratiam quod pro subscripta salutatione, plenam mihi epistolam reddidisti, sed breviorum multo quam ex te vellem sumere, tali viro, a qua tempora quantalibet occupet, nullus sermo prolixus est.

Expl. Hunc interea Paulum fratrem nostrum in Christo multum commendo benignitati tue, cuius in nostris regionibus existimationi bonum corum Deo testimonium perhibemus.

f. 53, Sancti Hieronimi epistola ad Augustinum finit.

PL, sv. 33, ep. 40: 154-158; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 67; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 47.

23. Epistola Aurelii Augustini episcopi ad magnum doctorem Hieronimum. (ff. 53-53')

Inc. Domino carissimo et desideratissimo, et honorando in Christo fratri et compresbitero Hieronimo, Augustinus in Domino salutem. Audivi pervenisse in manus tuas litteras meas, sed quod adhuc rescripta non merui nequaquam imputaverim dilectioni tue, aliquid procul dubio impediti fuit.

Expl. Memor nostri exaudiaris a Domino in omni sancto desiderio, domine carissime et desideratissime, et honorande in Christo frater.

PL, sv. 33, ep. 67: 236-237; Sveti Jeronim, *Izabrane poslanice*, prev. Ivan Marković, ur. Josip Bratulić. Split: Književni krug, 1990: 151-152, 399-400; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 101; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Sancti Eusebii*

Hieronymi Epistulae, sv. 2, ur. Isidor Hilberg, *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1866. – 1918, ep. 101.

24. Epistola magni doctoris sancti Hieronimi ad Aurelium sanctum Augustinum responsiva. (ff. 53'-54)

Inc. Domino vere sancto ac beatissimo pape Augustino, Hieronimus, in Christo salutem. In ipso profectionis articulo sancti filii nostri Asterii ippodiaconi, beatitudinis tue ad me literae supervenerunt, quibus satisfacis te contra parvitatem meam librum Romam non misisse.

Expl. Memento mei, sancte et venerabilis papa. Vide quantum te diligam, ut ne provocatus quidem voluerim respondere, nec credam tuum esse quod in altero forte reprehenderem. Frater communis suppliciter te salutatur.

f. 54, Sancti Hieronimi ad beatum Augustinum finit epistola.

PL, sv. 33, ep. 68: 237-238; Sveti Jeronim, *Izabrane poslanice*: 153-154, 401-402; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 102; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 102.

25. Epistola eiusdem sancti Hieronimi ad eundem beatum Augustinum. (ff. 54-54')

Domino vere sancto et beatissimo pape Augustino, Hieronimus, in Christo salutem.

Inc. Anno preterito, per fratrem nostrum Asterium yppodiaconum dignationi tue epistolam miseram, promptum reddens salutationis offitium quam tibi arbitror redditam.

Expl. Incolumem te et memorem mei, Christus Deus noster tueatur omnipotens, domine vere sancte et suscipiende papa.

PL, sv. 33, ep. 39: 154; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 103; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 103.

26. Sancti Augustini ad Presidium sacerdotem epistola super literis mittendis sancto Hieronimo. (f. 54')

Inc. Domino beatissimo et merito venerando fratri et consacerdoti Presidio, Augustinus in Domino salutem. Sicut presens rogavi sinceritatem tuam, nunc quoque commoneo, ut literas meas sancto fratri et conpresbitero nostro Hieronimo mittere non graveris.

Expl. Aut si ego quod non debui, vel quomodo non debui, aliquid scripsi, non ad illum de me, sed ad me, ipsum potius fraterna dilectione mitte sermonem, quo correctus petam ut ignoscat, si meam culpam ipse cognovero.

PL, sv. 33, ep. 74: 250-251; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 111; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 111.

27. Sancti Augustini episcopi ad beatum Hieronimum epistola responsiva. (54'-57')

Inc. Domini venerando et desideratissimo fratri et compresbitero Hieronimo, Augustinus in Domino salutem. Quamvis existimem antequam istas sumeres, venisse in manus tuas literas meas, quas per Dei servum filium nostrum Ciprianum dyaconum misi.

Expl. Hoc magnum et triste miraculum est, ex amicitiiis talibus ad has inimicitias pervenisse; letum erit, et multo maius ex inimicitiiis talibus ad pristinam concordiam revertisse.

PL, sv. 33, ep. 73: 245-250; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 110; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 110.

28. Sancti Hieronimi epistola ad beatum Augustinum responsiva et argumentis qui reprehensoria ut certius scribat exhortativa. (f. 57'-59')

Inc. Domino vere sancto et beatissimo pape Augustino Hieronimus in Christo salutem. Crebras ad me epistulas dirigis, et saepe conpellis ut respondeam cuidam epistulae tuae, cuius ad me, ut ante iam scripsi, per fratrem Sisinnium diaconum exemplaria pervenerant absque subscriptione tua.

Expl. Vale, amice carissime, etate fili, dignitate parens; et hoc a me rogatus observa, ut quicquid mihi scripseris, ad me primum facias pervenire.

f. 58', Hieronimo epistola finit.

PL, sv. 33, ep. 72: 243-245; Sveti Jeronim, *Izabrane poslanice*: 155-158, 403-406; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 105; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 105.

29. Epistola sancti Augustini ad gloriosum doctorem Hieronimum (f. 58'-60)

Inc. Domino venerabili et desiderabili sancto fratri et compresbitero Hieronimo, Augustinus in Domino salutem. Ex quo cepi ad te scribere aut tua scripta desiderare, numquam mihi melior occurrit occasio, quam ut per Dei servum ac ministrum fidelissimum, mihique carissimum mea tibi afferetur epistola, qualis est filius noster Cyprianus diaconus.

Expl. Sed obsecro te per Dominum, ne te pigeat ad omnia respondere, et prestare mihi, quantum potueris, presentiam tuam.

PL, sv. 33, ep. 71: 241-243; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 104; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 104.

30. Beati Hieronimi epistola ad sanctum Augustinum super reprehensionibus sue translationis ex libro virorum illustrium. (f. 60-67')

Inc. Domino vere sancto et beatissimo pape Augustino, Hieronimus, in Christo salutem. Tres simul epistulas, immo libellos breves, per diaconum Cyprianum tue dignationis accepi, ut tu nominas, questiones, ut ego sentio reprehensiones meorum opusculorum continentes.

Expl. Mihi sufficit, cum auditore et lectore pauperculo in angulo monasterii suurrare.

PL, sv. 33, ep. 75: 251-263; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 112; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 112.

31. Beatissimi Hieronimi epistola ad sanctum Augustinum episcopum super epistolis invicem mittendis. (ff. 67'-68).

Inc. Domino vere sancto et beatissimo pape Augustino, Hieronimus, in Christo salutem. Cum a sancto fratre nostro (nedostaje: Firmo) sollicite quererem quid ageres, sospitem te letus audivi.

Expl. Si autem amicus, qui me primus gladio petiit, stilo repulsus est, sit humanitatis tue atque iusticie, accusantem reprehendere, non respondentem, in Scripturarum si placet campo, sine nostro invicem dolore laudamus.

PL, sv. 33, ep. 81: 275; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 115; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 115.

32. Sancti Augustini episcopi epistola ad beatum Hieronimum responsiva et questionum motiva. (ff. 68-77)

Inc. Domino dilectissimo, et in Christi visceribus honorando, sancto fratri et compresbitero Hieronimo, Augustinus, in Domino salutem. Iam pridem tue caritati prolixam epistolam misi, respondens illi tue quam per sanctum filium tuum Asterium, nunc iam non solum fratrem, verum et collegam meum, misisse te recolis.

Expl. Illa enim caritas quam tecum habere vellem, profecto maior, est sed melius hec minor quam nulla est.

PL, sv. 33, ep. 82: 275-291; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 116; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 116.

33. Sancti Augustini episcopi epistola ad beatum Hieronimum de origine anime. (f. 77-84)

Inc. Dominum Deum nostrum qui nos vocavit in suum regnum et gloriam (1 Sol 2,12) et rogavi et rogo ut hoc quod ad te scribo, sancte frater Hieronime, consulens te de his que nescio fructuosum, esse nobis velit.

Expl. Sed antequam sciam quenam earum potius eligenda sit, hoc me non temere sentire profiteor, eam que vera est non adversari robustissime ac fundatissime fidei, qua Christi Ecclesia nec parvulos homines recentissime natos a damnatione credit, nisi per gratiam nominis Christi, quam in suis sacramentis commendavit, posse liberari.

PL, sv. 33, ep. 166: 720-733; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 131; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Sancti Eusebii Hieronymi Epistulae*, sv. 3, ur. Isidor Hilberg, *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 56. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1866. – 1918, ep. 131.

34. Item epistola sancti Augustini episcopi ad eundem sanctum doctorem Hieronimum de eo quod scriptum est: Qui totam legem servaverit offendat autem in uno et cetera. (ff. 84-89)

Inc. Quod ad te scripsi, honorande mihi in Christo frater Hieronime, querens de anima humana, si nascentibus singulis nove singole nunc usque fiunt, ubi peccati vinculum contrahant, quod per sacramentum gratie Christi etiam in infantibus recen-ter natis non dubitamus esse solvendum.

Expl. Maxime tamen istam sententiam: Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus. Si quo alio modo exponi melius posse novit dilectio tua, per Dominum obsecro ut id nobiscum communicare digneris.

PL, sv. 33, ep.167: 733-741; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 132; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 56, ep. 132.

35. Beatissimi Hieronimi epistola ad sanctum Augustinum episcopum de laudibus eius ingenii. (ff. 89-89')

Inc. Domino vere sancto, et omni affectione mihi venerabili pape Augustino, Hieronimus, in Christo salutem. Virum venerabilem fratrem meum, filium dignationis tue Orosium presbiterum, et sui merito, et te iubente suscepi.

Expl. Et subter: Grandem latini sermonis in illa provincia notariorum patimur peniuriam; et idcirco praeceptis tuis parere non possumus, maxime in editione Septuaginta, que asteriscis verubusque distincta est: pleraque enim prioris laboris, ob fraudem cuiusdam amisimus.

PL, sv. 33, ep. 172: 752-753; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 134; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 56, ep. 134.

36. Beati Hieronimi epistola ad sanctum Augustinum episcopum quem laudat quoniam hereticis constanter restitit. (ff. 89'-90)

Inc. Domino sancto ac beatissimo pape Augustino, Hieronimus. Omni quidem tempore beatitudinem tuam eo quo decet honore veneratus sum, et habitantem in te dilexi Dominum Salvatorem, sed nunc, si fieri potest, cumulo aliquid addimus et plena complemus ut absque tui nominis mentione ne unam quidem horam preterire patiamur.

Expl. Incolumem, et mei memorem te Christi Domini clementia tueatur, domine venerande, et beatissime papa (Multi utroque claudicant pede, et ne fractis quidem cervicibus inclinatur, habentes affectum erroris pristini, cum predicandi eandem non habeant libertatem. Sancti fratres qui cum nostra sunt parvitate, precipue sancte et venerabiles filie tue suppliciter te salutant. Fratres tuos, dominum meum Alipium et dominum meum Evodium, ut meo nomine salutes, precor coronam tuam. Capta Ierusalem tenetur a Nabuchodonosor, nec Hieremie vult audire consilia, quin potius Egyptum desiderat, ut moriatur in Tapnes, ibi servitute pereat sempiterna.).

PL, sv. 33, ep. 195: 891. Tekst u zagradi PL donosi kao posebnu poslanicu, 123: 472. *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 141; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 56, ep. 141.

37. Hieronimi epistola ad Alipium et Augustinum episcopos responsiva dubii propositi. (ff. 90-90^v)

Inc. Dominis vere sanctis atque omni affectione ac iure venerandis, Alipio et Augustino episcopis, Hieronimus, in Christo salutem. Sanctus Innocentius presbiter, qui huius sermonis est portitor, anno preterito, quasi nequaquam in Affricam reversurus mea, ad dignationem vestram scripta non sumpsit.

Expl. Incolumes vos et memores mei, Christi Domini nostri tueatur clementia, domini vere sancti, atque omnium affectione venerabiles patres.

PL, sv. 33, ep. 202: 927-929; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 143; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 56, ep. 143.

38. Alipius et Augustinus episcopi ad Aurelium episcopum. (ff. 90^v-91)

Inc. Domino beatissimo et venerabiliter suscipiendo, sincerissimeque carissimo fratri et consacerdoti pape Aurelio, Alipius et Augustinus, in Domino salutem. Impletum est gaudio os nostrum et lingua nostra exsultatione nuntiantibus literis tuis sanctam cogitationem tuam, adiuvante Domino qui eam inspiravit ad effectum esse perductam.

Expl. Nam et ego quod iussisti non negligo, et de Tyconii septem regulis vel clavibus sicut sepe iam scripsi, cognoscere quid tibi videatur expecto. (Nedostaje kraj: Fratrem Hilarinum Hipponensem archiatrum et principalem multum commendamus. Nam de fratre romano quid satagas novimus, nihilque petendum est nisi ut te pro illo adiuvet Dominus. Amen.)

PL, sv. 33, ep. 41: 158-159.

39. Epistola sancti Augustini ad Longinianum gentilem. (f. 91)

Inc. Longiniano Augustinus salutem. Solere aiunt quemdam veterum dicere, quibus satis persuasum esset ut nihil mallent se esse quam viros bonos, his reliquam facilem esse doctrinam.

Expl. Diligo enim te propter id quod supra dixi, meque abs te diligi non temere existimo; nec ulla de re alia inter eos que se benevole noverunt sermo, fructuosior, vel impenditur, vel reposcitur, vel accipitur, vel recipitur, quem unde boni beatique sumus.

PL, sv. 33, ep. 233: 1030.

40. Epistola Longiniani gentilis ad sanctum Augustinum responsiva. (ff. 91-92).

Inc. Domino venerando, et vere ac merito percolendo, sancto patri Augustino, Longinianus. Beatus sum, et relucentis puro tue virtutis lumine admodum illustratus, qui dignum me (nedostaje: divini) tui affaminis honore cumulandum esse duxisti.

Expl. Dei pietate perfruaris, domine pater, ac perpetua sanctitate Deo placeas, quod necesse est.

PL, 33, ep. 234: 1030-1031.

41. Epistola beati Augustini episcopi ad Longinianum responsiva. (ff. 92-92')

Inc. Longiniano Augustinus. Cepi fructum scripti mei, rescriptum scilicet benevolentie tue, unde iam video exortum et exorsum inter nos magne hac de re magna disputationis quasi sementum: hoc est quod volebam prius, deinde quod adhuc volo, Deus adiuvabit.

Expl. Onerare te itaque epistola nolui, ut te cito rescribente cetera contexamus.

PL, sv. 33, ep. 235: 1032-1033.

42. Epistola Hieronimi ad Marcellinum et Anapsychiam. (ff. 92'-93')

Inc. Dominis vere sanctis atque omni officiorum caritate venerandis filiis Marcellino et Anapsychie, Hieronimus, in Christo salutem. Tandem ex Affrica vestre literas unanimatis accepi, et non me penitet inpudentie, qua tacentibus vobis epistolas meas frequenter ingessi, ut rescriptum mererer, et vos esse sospites, non aliis nuntiantibus, sed vestro potissimum sermone cognoscerem.

Expl. Incolumes vos et prolixa etate florentes Christus Deus noster tueatur omnipotens, domini vere sancti.

PL, sv. 22, ep. 126: 1085-1087; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 56; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 56.

43. Epistola beati Epiphanii episcopi ad Johannem Constantinopolitani (Jerusalem) episcopum a beato Hieronimo translata. (ff. 93'-98)

Inc. Domino dilectissimo fratri Iohanni episcopo, Epiphanius. Oportebat nos, dilectissime, clericatus honore non abuti in superbiam, sed custodia mandatorum Dei, et observatione diligentissima hoc esse quod dicimur...

Expl. Palladium vero Galatham, qui quondam nobis carus fuit, et nunc misericordia Dei indiget, cave, quia Origenis heresim predicat et docet ne forte aliquos de populo tibi credito ad perversitatem sui inducat erroris.

PL, sv. 22, ep. 51: 516-527; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 51; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 51.

44. Epistola Hieronymi ad Helyodorum episcopum exhortatoria. (ff. 98-101')

Inc. Quanto amore et studio contenderim, ut pariter in heremo moraremur, consciium mutue caritatis pectus agnoscit.

Expl. Videte corpus, an idem sit, quod dicebatis clam nocte sustulisse discipulos, ut hec tibi frater dicerem: tua me compulit dilectio et ut his interesse contingat, cui nunc labor durus est.

PL, sv. 22, ep. 14: 347-355.

45. Elegans epistola sanctissimi doctoris Hieronimi ad Pamachium de optimo interpretandi genere. (ff. 101'-107')

Inc. Paulus apostolus, presente Agrippa rege, de criminibus responsurus, quod posset intelligere qui auditorus erat, securus de cause victoria statim in principio gratulatur dicens...

Expl. Optoque, si fieri potest, et si adversarii siverint, commentarios potius Scripturarum, quam Demosthenis et Tullii Philippicas tibi scribere.

PL, sv. 22, ep. 57: 568-579; Sveti Jeronim, *Izabrane poslanice*: 109-124, 355-371; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 57; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 57.

46. Epistola sancti Hieronimi ad Nepotianum presbiterum de vita monachorum. (ff. 107'-113')

Inc. Petis a me, Nepotiane carissime, litteris transmarinis, et crebro petis ut tibi brevi volumine digeram precepta vivendi, et qua ratione is, qui seculi militia derelicta, vel monachus coeperit esse, vel clericus, rectum Christi tramitem teneat, ne ad diversa vitiorum diverticula rapiatur.

Expl. Qui mihi irasci voluerit, prius ipse de se quod talis sit, confitebitur.

PL, sv. 22, ep. 52: 528-540; Sveti Jeronim, *Izabrane poslanice*: 79-94, 321-338; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 52; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 52.

47. Epistola beati Hieronimi ad Amandum. (ff. 113'-115)

Inc. Domino vere sancto et suscipiendo fratri Amando presbitero, Hieronimus. Brevis epistola longas explanare non valet questiones, et in arctum multa concludens, stringere verbis, quod sensibus dilatatum est.

Expl. Verbi gratia, in Salomone sapientia, in David bonitas, in Job patientia, in David (sic!; al. Daniele) cognitio futurorum, in Petro fides, in Phinees et Paulo zelus, in Joanne virginitas, in ceteris cetera. Cum autem rerum omnium finis advenerit, tunc omnia in omnibus erit, ut singuli sanctorum omnes virtutes habeant, ut sit Christus totus in cunctis.

PL, sv. 22, ep. 55: 560-565.

48. Utrum mulier relicto viro adultero et sodomita et alio per vim accepto, possit absque penitentia communicare Ecclesie, vivente adhuc eo quem prius relinquerat. (ff. 115-116)

Inc. Reperi junctam epistole et commentariolo tuo brevem cartulam, in qua hec indita ferebantur: Querendum ab eo, id est a me, utrum mulier relicto viro adulterio ed sodomita, et alio per vim accepto, possit absque penitentia communicare ecclesie vivente adhuc eo quem prius relinquerat.

Expl. Putride carnes ferro indigent et cauterio: nec est medicine culpa, sed vulneris, cum crudelitate clementi non parcat medicus, ut parcat, sevit, ut misereatur.

Ovaj odlomak, koji je Diversi izdvojio kao posebnu poslanicu, zapravo je dio prethodne poslanice. PL, sv. 22, ep. 55: 562-564.

49. Epistola sanctissimi doctoris Hieronimi ad Tranquillinum, quomodo Origenem legere debeat. (f. 116)

Inc. Maiora spiritus vincula esse quam corporum, si olim ambigebamus, nunc probavimus: dum et mihi sanctitas tua heret animo et ego tibi Christe amore conjungor.

Expl. Sanctus frater Tacianus diaconus impendio te salutat.

PL, sv. 22, ep. 62: 606.

50. Epistola Pammachii et Oceani ad doctorem Hieronimum. (ff. 116-126')

Inc. Sanctus aliquis ex fratribus scedulas ad nos cuiusdam detulit, que Origenis volumen quam Periarchon scribitur in latinum sermonem conversum tenerent.

Expl. Purga ergo suspiciones hominum, et convince criminantem, ne si dissimulaveris, consentire videaris.

PL, sv. 22, ep. 83: 743. (Origen "Peri archon"); *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 83; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 83.

51. Epistola sancti Hieronimi ad Pamachium et Oceanum. (f. 116'-121)

Inc. Scedule quae misistis, honorifica me affecere contumelia, sic ingenium predicantes, ut fidei tollerent veritatem.

Expl. Quid autem laboris in transferendis libris Peri archon sustinuierim, vestro iudicio derelinquo, dum et mutare quippiam de Greco, non est vertentis sed evertentis, et eadem ad verbum exprimere, nequaquam eius, qui servare velit eloquii venustatem.

PL, sv. 22, ep. 84: 743-752; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 84; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 84.

52. Epistola sancti Hieronimi ad Avitum de erroribus Origenis in libris Periarchon. (ff. 121-127)

Inc. Ante annos circiter decem, sanctus vir Pammachius ad me cuiusdam scedulas misit, quae Origenis Peri archon interpretata volumina continentur, ymmo viciata.

Expl. Quisquis igitur hos voluerit legere libros, et calciatis pedibus ad terram repromissionis pergere, nec ubi a serpentibus mordeatur, et arcuato vulnere scorpii verberetur, legat prius hunc librum, et antequam ingrediatur viam, quae sibi cavenda sint, noverit.

PL, sv. 22, ep. 124: 1059-1072; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 124; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 56, ep. 124.

53. Epistola sancti Hieronimi ad Oceanum de vita clericorum. (ff. 127-129)

Inc. Sofronius Eusebius Hieronimus Oceano suo salutem. Deprecatus es ut tibi breviter exponerem qualiter clerici debeant victitare in hac vita mortalium.

Expl. Super omnia hoc precepit clericis boni testimonii (nedostaje: Apostolus) fundamenta componere, ut bonorum operum testificatio, casto confirmetur affectu.

PL, sv. 30, ep. 42: 288B-292A; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 342; *Clavis Patrum Latinorum*: 633, 42.

54. Epistola sancti Hieronimi ad Oceanum de unius uxoris viro. (ff. 129-135)

Inc. Numquam, fili Oceane, fore putabam ut indulgentia principis calumniam sustineret reorum, et de carcibus exeuntes post sordes ac vestigia catenarum dolerent alios relaxatos.

Expl. Itaque cum opposuerint nobis uxorem ante baptismum, (nos ab eis omnia quae post baptismum) precepta sunt, requiramus, pretereunt quod non licet, et obiciunt quod concessum est.

PL, sv. 22, ep. 69: 653-664; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 69; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 69.

55. Epistola sancti Hieronimi ad Evangelum presbiterum quo pacto presbiter et diaconus differant. (ff. 135-136)

Inc. Legimus in Ysaia: Fatuus fatua loquetur. Audio quemdam in tantam erupisse vecordiam, ut diaconos, presbiteris, id est, episcopis anteferet.

Expl. Et ut sciamus traditiones apostolicas sumptas de Veteri Testamento, quod Aaron et filii eius, atque Levite in templo fuerunt, hoc sibi episcopi et presbiteri et diaconi vindicent in Ecclesia.

PL, sv. 22, ep. 146: 1192-1195; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 146; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 56, ep. 146.

56. Item epistola sancti Hieronimi ad eundem (Evangelum) de Melchisedech. (ff. 136-138')

Inc. Misisti mihi volumen (ostavljeno prazno umjesto: anonymon adeospton) et nescio utrum tu de titulo nomen subtraxeris, an ille qui scripsit, ut periculum fugeret disputandi, auctorem noluerit confiteri.

Expl. Ego post longa egrotationem, vix in Quadragesime diebus fabricare (febri carere) potui, et cum alteri me operi prepararem, paucos dies qui supererant in Mathei expositione consumpsi, tantaque aviditate studia omissa repetivi, ut quod exercitationi lingue profuit, nocuerit corporis valetudini.

PL, sv. 22, ep. 73: 675-681; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 73; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 73.

57. Epistola Paule et Eustochii ad Marcellam exhortatoria de locis sanctis. (f. 138'-142')

Inc. Mensuram caritas non habet, et impacientia nescit modum, et desiderium non sustinet, unde et nos oblite virium nostrarum, et non quod possimus sed quid velimus tantum cogitantes, magistram cupimus docere discipule, et ut est vulgare proverbium: Sus artium repertricem.

Expl. Et tunc comitante Christo, cum per Silo et Bethel et cetera loca, in quibus Ecclesie quasi quedam victoriarum Domini sunt erecta vexilla, ad nostram speluncam redierimus, canemus jugiter, crebro flebimus, indesinenter orabimus, et vulnerate jaculo Salvatoris in comune dicemus: Inveni quem quesivit anima mea, tenebo eum, et non dimittam illum.

PL, sv. 22, ep. 46: 483-492; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 46; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 46.

58. Epistola sancti Hieronimi ad Marcum presbiterum, Chalchide lamentabilis. (ff. 142'-143')

Inc. Decreveram quidem utendum mihi psalmiste voce dicentis: Cum consisterit adversum me peccator obmutui, et humiliatus sum, et silui a bonis. (Ps.38)

Expl. Ceterum ego fidei mee testes habeo aures tuas, et beati fratris Ćenobii, quem tecum omnes, qui hic sumus, plurimum salutamus.

PL, sv. 22, ep. 17: 359-361; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 17; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 17.

59. Epistola sancti Hieronimi ad Exuperantium. (ff. 143'-144)

Inc. Inter omnia que mihi sancti fratris Quintilliani amicitie prestiterunt, hoc vel maximum est, quod te mihi ignotum corpore, mente sociavit.

Expl. Et tu igitur eroganda non queras, sed quesita iam tribue, ut fortissimum tyrunculum suum Christus agnoscat, ut letus sibi de longissima regione venienti occurrat pater, ut stolam tribuat, ut donet anulum, ut immolet pro te vitulum saginatum, ut expeditum cum sancto fratre Quintiliano ad nos cito faciat navigare, pulsavit amicitiarum fores: si aperueris nos crebro habebis hospites.

PL, sv. 22, ep. 145: 1191-1192; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 145; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 56, ep. 145.

60. Epistola sancti Hieronimi ad Rusticum, de penitentia. (ff. 144-148')

Inc. Quod ignotus ad ignotum audeo scribere, sancte ancille Christi Hedibie, et filie mee, coniugis tue, Artemie, ymmo sororis ex coniuge atque conserve, fecit deprecatio.

Expl. Recte enim appellabo animam tuam, filiam anime eius, que sexus nescit diversitatem, quia te quasi parvulum, atque lactentem, et necdum valentem sumere solidos cibos, invitat ad lac infancie, et nutricis tibi alimenta demonstrat, ut possis dicere cum propheta: Erravi sicut ovis perdita, quere servum tuum, quoniam mandata tua non sum oblitus. (Ps 118)

PL, sv. 22, ep. 122: 1038-1046; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 122; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 56, ep. 120.

61. Epistola sancti Hieronimi ad Desiderium. (ff. 148'-149)

Inc. Lecto sermone dignationis tue, quem mihi non opinanti tua benivolentia tribuit, gavisus quidem sum testimonio honesti et eloquentissimi viri, sed in memet reversus, satis dolui, indignum tantis laudibus atque preconio opprimi potius quam levari.

Expl. Quem librum cum a supradictis sumpseris, quidquid de indice minus habueris, paluatim scribi faciam, si volueris.

PL, sv. 22, ep. 47: 492-493; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 47; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 44.

62. Sermo Hieronimi de tribus virtutibus: fortitudine, sapientia et prudentia. (ff. 149-152)

Inc. Tres quodammodo virtutes Dei assumens de propheta: fortitudinem, sapientiam atque prudentiam, unicuique earum propria opera distribuit.

Expl. Sic igitur ad mundi sapientiam stultificandam, non est opus sapientiam Dei descendere, et cum ea colluctari, que deorsum est sapientia, sed sufficit fatuum Dei: quoniam sapientius est hominibus, et infirmum Dei, fortius et hominibus, et omnia contraria Salvator meus et Dominus assumpsit, ut contrariis dissolvat contraria, et confirmemur ab infirmitate eius, et sapientes efficiamur a fatuo eius, et in hoc introducti possimus ascendere ad sapientiam et virtutem Dei, Christum Iesum, cui est gloria et virtus et imperium in secula seculorum. Amen.

PL, sv. 15: 625-632; sv. 30, ep. 8: 116-122; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 308; *Clavis Patrum Latinorum*: 33.

63. Epistola sancti Hieronimi ad Dardanum, de Terra repromissionis. (ff. 152-155')

Inc. Queris Dardane, (nedostaje: Christianorum nobilissime, et) nobilium Christianissime, que sit terra repromissionis, quam Iudei redeuntes ex Egipto possederunt, cum a maioribus eorum iam fuerit ante possessa, ac perinde non sit promissa sed reddita.

Expl. Eodem enim tempore, ymmo eodem mihi die, et litere tue redde sunt, et mee expetite, ut aut tacendum fuerit, aut incompto eloquio respondendum: quorum alterum pudoris, alterum caritatis est.

PL, sv. 22, ep. 129: 1099-1107; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 129; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 56, ep. 129.

64. Epistola sancti Hieronimi ad Lucinium Beticum (Boeticum). (ff. 155'-157')

Inc. Nec opinanti mihi subito litere tue redde sunt, que quanto insperatae, tanto gaudiorum plene, quiescentem animam suscitaverunt, ut statim amore complecterer, quod oculis ignorabam, et illud mecum tacitus musitarem.

Expl. Et qui non est in homine via eius, et a Domino gressus hominis diriguntur, si forte, quod procul absit, aliquid fuerit impedimenti, queso ut quos caritas iungit, terrarum longitudo non separet, et absente Lucinium nostrum, semper presentem literarum vicissitudine sentiamus.

PL, sv. 22, ep. 71: 668-672; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 71; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 71.

65. Apologeticum sancti Hieronimi ad Pamachium de dictis contra Jovinianum. (ff. 157'-167)

Inc. Quod at te hucusque non scripsi, causa fuit silentium tuum, verebar enim ne si tacenti scriberem, molestum me magis quam offitiosum putares.

Expl. Laçarus recepit mala in vita sua, et dives ille purpuratus, crassus et nitidus, fruitus est carnis bonis dum adviveret, sed diversa post mortem tenent loca: Miserie deliciis et delicie miseriis commutantur (Lk 16). In nostro arbitrio est vel Laçarum seque vel divitem.

PL, sv. 22, ep. 48: 493-511; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 49 (48); *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 49 (48).

66. Adversum Helvidium de perpetua virginitate gloriosissime virginis sancte Marie domine nostre. (ff. 167-176')

Inc. Nuper rogatus a fratribus, ut adversus libellum cuiusdam Helvidii responderem, facere distuli, non quod difficile fuerit hominem rusticanum et vix primis quoque literis imbutum super veri assertionem convincere, sed ne respondendo dignus fieret, qui vinceretur.

Expl. Illud dico preveniens, glorie mihi fore tua convicia, cum eodem quo Marie detraxisti, ore me laceres, et caninam facundiam servus Domini pariter experiatur et mater.

PL, sv. 23: 183-206; Jeronim, *O vječnom djevičanstvu Marijinu*, prev. Jozo Marenđić. Split: Samostan sv. Klare, 2006.

67. Epistola sancti Hieronimi ad Eustochium de virginitate servanda. (ff. 176'-192)

Inc. Audi filia, et vide et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum (Ps 45,11).

Expl. Quotiescumque te vana saeculi delectaverit ambitio, quoties in mundo aliquid videris gloriosum, ad paradysum mente transgredere; esse incipe quod futura es, et audies a sponso tuo: Pone me sicut umbraculum in corde tuo, sicut signaculum in brachio tuo (Pj 8, 6), et corpore pariter ac mente munita clamabis et dices: Aque multe non potuerunt extinguere caritatem, et flumina non operient eam (Ibidem).

f. 192, Sancti Hieronimi ad Eustochium de virginitate servanda epistola elegans finita est.

PL, sv. 22, ep. 22: 393-425; Sveti Jeronim, *Izabrane poslanice*: 20-59, 258-305; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 22; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 22.

68. Gloriosi Hieronimi doctoris contra Jovinianum qui nuptias virginitati equabat. Liber primus incipit. (ff. 192-227)

Inc. Pauci admodum dies sunt, quod sancti ex urbe Roma fratres cuiusdam Joviniani mihi Commentarios transmiserunt, rogantes ut eorum ineptiis responderem et Epycurum Christianorum, evangelico atque apostolico rigore contererem.

Expl. Pateat quod noxium est, ut possit conteri, cum patuerit.

f. 193, Quatuor Joviniani maledicta, que sanctus Hieronimus antiqui serpentis sibila vocat.

Inc. Dicit virgines, viduas et maritatas, que semel in Christo lote sunt, si non discrepent ceteris operibus, eiusdem esse merit.

Expl. Vestras ferte paulisper injurias, putate vos cum Christo crucifixas, Pharisearum audire blasphemias.

f. 193', Argumenta et responsiones Joviniani sequuntur (nedostaje: Jovinianus. Liber Deuteronomii sub Josia repertus in Templo)

Inc. Non tibi facio, virgo, iniuriam: elegisti pudicitiam propter presentem necessitatem; placuit tibi, ut sis sancta corpore et spiritu; ne superbias: eiusdem Ecclesie membrum es, cuius et nupte sunt.

f. 195, Sanctus Hieronimus primum Joviniani capitulum impugnat

Inc. Nimius fortasse fuerim in expositione propositionum eius, et legenti fastidium fecerim, sed utile ratus sum cuncta molimina ejus, quasi instructam aciem contra me ponere.

Expl. Ego autem non levius malum, sed simplex per se bonum volo.

197', Secundo declaratur. An uxor sit dimittenda.

Inc. Huc usque primum capitulum disertum est, veniamus ad sequentia.

Expl. Hec idcirco dixi, uti qui nuptias virginitati comparant, sciant saltem tales nuptias digamie et trigamie subiciendas.

f. 198, An fidelis uxor ab infideli marito debeat discedere an sic permaneant sicut eos invenisset fides.

Expl. Quibus in baptisate mortuus est Pharao et universus eius suffocatus est exercitus, cur rursus Egiptum querimus, et post manna, angelorum cibo, allea et cepe et pepones et carnes farias, hoc etiam Pharao niticas suspiramus.

Inc. Ad superiorum disputationem in qua docuerat fidelem ab infideli non debere discedere, sed permanere in matrimonio sicut eos invenisset fides.

f. 199, De hoc quod ait apostolus de virginibus autem et cetera

Inc. Maritorum et continentium disputatione premissa, tandem ad virgines venit et ait.

Expl. Tantum est igitur inter nuptias et virginitatem, quantum inter non peccare, et bene facere, immo ut levius dicam, quantum inter bonum et melius.

f. 202, De monogamia et digamia

Inc. Finita disputatione coniugiorum et virginitatis, inter utrumque cauto moderamine preceptorum, ut nec ad sinistram, nec ad dexteram diverteret, sed via regia graderetur, et illud impleret: Ne sis iustus multum (Prop 7,17).

Expl. Non damno digamos, immo nec trigamos, et si dici potest, octogamos: plus aliquid inferam, etiam scortatorem recipio penitentem: Quidquid equaliter licet, equali lance pensandum est.

f. 203', Hieronimus castitem super operi nuptiarum fuisse prelatam ostendit, principium sumens ab Adam.

Inc. Sed quoniam ad vetus nos trahit Testamentum, et incipiens ab Adam, ad Cachariam et Elisabeth pervenit.

Expl. Simulque si arca plures habuit mansiones et nidulos, et bicamerata, et tricamerata, et diversas bestias, et pro qualitate animalium habitationes quoque vel majores vel minores, estimo quod diversitas illa mansionum prefiguraverit Ecclesie varietatem.

f. 204, De concessione comendarum carniium

Inc. Quod autem nobis obiciit, in secunda Dei benedictione comedendarum carniium licentiam datam, que in prima concessa non fuerat, sciat quomodo repudium iuxta eloquium Salvatoris ab initio non dabatur.

Expl. Et vinum enim cum carnibus post diluvium dedicatum est.

f. 204', Inc. Quid loquar de Abraham, ut ipse asserit trigamo, qui signum fidei in circumcissione suscepit?

Expl. Neque enim in Sancta sanctorum inferri poterat argentum.

f. 205, Quid moror in Moyse cum mihi propositum sit cursim celeriterque dicanti, singula breviter perstringere, et intelligentiae quasdam lineas ducere?

Expl. Nuptiae enim finiuntur in morte, virginitas post mortem incipit coronari.

f. 207, Sanctus Hieronimus ostendit aliqua Joviniani exempla non esse convenientia.

Inc. Sanson quoque producit in medium, nec decalvatum quondam Domini Nazareum a muliere considerat.

Expl. Tunc ergo salvabitur mulier, si illos genuerit filios, qui virgines permansuri sunt: si quod ipsa perdidit, acquirat in liberis, et damnum radicis et cariem, flore compenset et pomis.

f. 210, Hieronimus doctor sanctus Salomonis auctores de condicionibus mulierum declarat.

Inc. Supra in transitu, ubi nobis adversarius proposuerat Salomonem multinubum, qui Templum Dei exstruxit, strictim responderam, ut per questiones reliquas currerem.

Expl. Si odiosam duxerit, ferri non potest, si amabilem, amor illius inferno, et arenti terre, et incendio comparatur.

f. 211, Declarantur aliqua dicta in libro Ecclesiasten.

Inc. Veniamus ad Ecclesiasten, de ipso quoque pauca testimonia ponentes.

Expl. Qui servivimus in lege nuptiis, virginitate in Evangelio servivimus.

f. 211', Declarantur dicta in Cantica canticorum, que virginitatis sacramenta continent.

Inc. Transeo ad Cantica canticorum, et quod adversarius totum putat esse pro nuptiis, virginitatis continere sacramenta monstrabo.

Expl. Non est huius temporis in morem Commentarii omnia de Canticis canticorum virginitatis pandere sacramenta, quia et hec ipsa fastidioso lectori nares contractura non ambigo.

f. 213, De prophetia Ysaie: Ecce virgo concipit et cetera.

Inc. Loquatur Ysaias spei nostre fideique mysterium: Ecce virgo in utero concipiet et pariet filium, et vocabit nomen eius Emmanuel (Iz 7, 14).

Expl. Si enim illas sera pudicitia post despumatas corporis voluptates erigit contra maritatas, cur non infra perpetuam castitatem esse se noverint?

f. 214, Respondet aliis dictis.

Inc. Frustra hec loqueris, quia et episcopi et presbiteri et diaconi, unius uxoris viri, et habentes filios ab Apostolo constituuntur.

Expl. Nec dicitur: Si quis episcopatum desiderat, bonum desiderat gradum; sed bonum opus desiderat; quod in maiori ordine constitutus, possit, si velit, occasionem exercendarum habere virtutum.

f. 215, Inc. Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, ut nulli vitio mancipatus sit.

Expl. Et gloriosior ille sub vero imperatore Christo, non qui nobilior, sed qui fortior est.

f. 215', Alteri Joviniani argumento respondet.

Inc. At dices: Si omnes virgines fuerint, quomodo stabit humanum genus?

Expl. Si angelorum nobis similitudo promittitur (inter angelos autem non est sexus diversitas), aut sine sexu erimus, quod angeli sunt; aut certe quod liquido comprobatur, resurgentes in proprio sexu, sexus non fungemur officio.

f. 217, Sententie apostolorum et castitatis et continentie Christiane ex hic ponuntur.

Inc. Verum quid agimus argumentis, et propositiones adversarii callida cupimus responsione superare?

Expl. Que si conceduntur etiam in Evangelio, aliud est indulgentiam infirmitati tribuere, aliud virtutibus premia polliceri.

f. 218, Item apostolorum sententie.

Inc. Dicam et ego nuptiatoribus meis, qui post castitatem et diuturnam continentiam subant ad coitum, et pecudum more lasciviunt.

Expl. Canis reversus ad suum vomitum, et sus lota in volutabro luti.

f. 220, Item altere apostolorum sententiae.

Inc. Nolui omnem locum secunde Petri epistole ponere, ne logum facerem, sed tantummodo ostendi Spiritus sancti vaticinio, huius temporis et doctores et heresim prenuntiatam.

Expl. Et quicumque se mundaverit, eum futurum esse vas honorabile, et necessarium in omne opus bonum preparatum.

f. 220, Gentilium exempla virginitatis

f. 221, Inc. Satis abundeque Christiane pudicitie et virginitatis Angelice, de divinis libris exempla prebuimus.

Expl. Ac ne nobis Dominum Salvatorem de Virgine procreatum Romana exprobraret potentia, auctores urbis et gentis sue, Ilia virgine et Marte genitos arbitrantur.

f. 222', Exempla nuptiarum que variis modis digamiam effugerunt.

Inc. Hec de virginibus seculi, currens per multiplices historias, et properans sermo perstrinxerit.

Expl. Que interrogate cur faceret, ait, sibi semper maritum Servium vivere.

f. 224, An vir sapiens ducat uxorem circa hoc ponuntur Theofrasti sententiae.

Inc. Sentio in catalogo feminarum multo me plura dixisse, quam exemplorum patitur consuetudo, et a lectore erudito juste posse reprehendi.

Expl. Cum legamus Moysen et Samuelem filiis suis alios pretulisse, nec putasse liberos, quos videbant Domino displicere?

f. 225, Ciceronis sententia de uxore et quorundam aliorum exempla quorum uxores impudice fuerunt.

Inc. Cicero rogatus ab Hirtio, ut post repudium Terentiae, sororem ejus duceret, omnino facere supersedit, dicens non posse se uxori et philosophiae pariter operam dare.

Expl. Quod si deorum, ut putat, nomina, vite hominum preiudicant, offendet ergo Statorem Jovem, qui libenter sederit.

f. 226, Aristotilis, Plutarchi et Senecae de matrimonio et feminarum amore notandae sententiae.

Inc. Scripserunt Aristotiles et Plutarchus et noster Seneca de matrimonio libros, ex quibus et superiora nunnulla sunt, et ista que subiicimus.

f. 227, Expl. Flaminem bimaritum: Hierophantas quoque Atheniensium usque hodie cicuta sorbitione castrari, et postquam in pontificatum fuerint allecti, viros esse desinere.

Sancti Hieronimi contra Jovinianum liber primus finitur.

LIBER SECUNDUS. (ff. 227-251)

f. 227, Eiusdem contra Jovinianum secundus liber incipit. Inc.

Inc. Secunda propositio est, eos qui fuerunt baptizati, a diabolo non posse tentari.

Expl. Frustra enim habemus advocatum Iesum Christum, si peccari non potest.

f. 228, Exemplo probat intentum.

Inc. Petrus Apostolus, ad quem dictum fuerat.

Expl. Et in mente habe, qualiter acceperis, et audieris, et serva, et penitentiam age, et reliqua utique ei dicit qui credidit, et baptizatus est, et stans quondam, corrui per delictum.

f. 229', Sanctus Hieronimus discurrit multa veteris testamenti exempla ad suum propositum.

Inc. Paulisper de Veteri testamento exempla distuleram; quia solent ubicumque contra eos facit, dicere, Lex et prophetae usque ad Joannem (Mt 2).

Expl. Quod sicut priora peccata dimittit, sic in futurum servare non potest, nisi baptizati omni custodia servaverint cor suum.

f. 230', Hieronimus contra tertiam propositionem procedit ubi dicitur inter abstinentiam ciborum et cum gratiarum actione perceptionem eorum, nullam esse distantiam.

Inc. Tandem pervenimus ad vibos, et tertie questionis nobis opponitur difficultas.

Expl. De ciborum sibi placent abstinentia qui non et superstitio gentilium castum matris Domini observet et mundis (umjesto: et Isidis).

Expl. Nos Paulo credimus intonanti: Esca ventri, et venter escis. Deus autem et hunc et illam destruet (1 Kor 6, 13).

f. 232, Diversarum gentium varios vivendi modos esse ostendit.

Inc. Hec pauca de scripturis ut congruere nostra cum philosophis doceremus. (Umjesto: Haec autem de Scripturis pauca posuimus, ut congruere nostra cum philosophis doceremus.)

Expl. Unde et Comicus: Sine Cerere, inquit, et Libero friget Venus.

f. 233, Quod per quinque sensus corporis intrant vicia.

Inc. Per quinque sensus, quasi per quasdam fenestras, vitiorum ad animam introitus est.

Expl. Que autem in deliciis est, vivens mortua est (1 Tim 5, 6).

f. 234, Comparatur sensus corporis et ipsum corpus ad animam.

Inc. Sensus corporum quasi equi sunt, sine ratione currentes, anima vero in aurigae modum retinet frena currentium.

Expl. Cum ridere voles, Epicuri de grege porcum.

f. 235, Quare sacietas ventris vitanda sit.

Inc. Sed et ex vilissimis cibus vitanda sacietas est.

Expl. Qui paupertatem apostolorum et crucis duritiam, aut nesciunt, aut contem-
nunt, imitentur saltem gentilium parcitatem.

f. 236', Sanctus Hieronimus ad concordio humani generis incipiens abstinentiam
laudat.

Inc. Hec de argumentis philosophorum exemplisque disservi.

Expl. Quia obedistis precepto Jonadab patris vestri, non deficit vir de stirpe Jo-
nadab filii Rechab, stans in conspectu meo cunctis diebus (Jr 35, 8).

f. 238, Multa hic abstinentie exempla catholica ponuntur.

Inc. In foribus Evangelii, Anna, filia Phanuelis univira inducitur, semperque
ieiunans, et Dominum virginem longa castitas longaque ieiunia susceperere.

Expl. Ita per omnia que per emulationem Dei facit diabolus, non religionis nostre
superstitio, sed nostra arguitur negligentia, id nolentium facere quod bonum esse,
etiam seculo homines non ignorant.

f. 240, Nunc in sequentibus agitur de quarto sibilo Joviniani qui dixit omnium
quesivi baptisma servaverint unam in regno celorum fore remunerationem.

Inc. Quarta propositio, que et extrema est, duos esse ordines, ovium, et hircorum.

Expl. Et quo magis admireris, ab his incipit premium, qui minus in vinea laborarunt.

f. 244, Sanctus Hieronimus contra hoc sibilium procedit.

Inc. His et huiuscemodi divinarum Scripturarum testimoniis, que ad perversita-
tem sui dogmatis callidus disputator inclinatur, quis non tentetur etiam electorum Dei?

Expl. Non quod mensura Christi diversa sit, sed tantum gratie eius infunditur,
quantum valemus haurire.

f. 244', Ex predictis concludit inconveniens et item arguit contra Jovinianum.

Inc. Frustra igitur oves et hircos, quinque et quinque virgines, Egiptios et Israeli-
tas, et cetera huius (umjesto: huiuscemodi) replicas, quia non est in presenti retributio
sed in futuro.

Expl. Ubi nihil est quod intrinsecus lateat, frustra ad intelligentiam mysticam pro-
vocamur.

f. 245, Quod Deus aliter et aliter manet, apud credentes, ostendit, et cetera.

Inc. Si autem Pater et filius mansionem faciunt apud credentes, et ubi Christus
hospes est, ibi nihil deesse existimas, puto quod aliter Christus habitaverit in Corin-
thiis, aliter in Ephesiis.

Expl. Hoc in celis est, hoc in ministerio Dei, ne nos solito more irrideas, atque
subsannes, si imperatores posuerimus, et prefectos, et comites, et tribunos, et centu-
riones, et manipulos et reliquum ordinem militie.

f. 246, Alias sacre scripture auctoritates quas Jovinianus allegat, perpulchre de-
clarat.

Inc. Illud autem quod ait: Nescitis quia corpora vestra templum est Spiritus Sancti (1 Kor 6, 19): frivolum est, cum Scriptura divina soleat et unum pluraliter, et plura singulariter appellare.

Expl. Ab Adam enim usque ad Moysen, mors super omnes dominata est, etiam super eos qui non peccaverunt, in similitudinem prevaricationis Adam (Rim 5, 14).

f. 247', Hic ostendit peccatorum non esse idem supplicium ut dicebat Jovinianus.

Inc. De eo autem quod niteris approbare, convicium et homicidium, raca et adulterium, et otiosum sermonem, et impietatem uno supplicio repensari, iam et supra tibi responsum est, et nunc breviter respondebo.

Expl. Iam nostri laboris est, pro diversitate virtutum, diversa nobis premia preparare.

f. 248', In commune, id est generaliter, respondet sanctus Hieronimus maledictis Joviniani.

Inc. Huc usque per partes ad proposita respondimus.

Expl. Verum iam cepimus terram prospectare de pelago, et post montes gurgitum, et spumosos fluctus, et navim, vel in sublime subrectam, vel in ima precipitem, paulatim fessis et languentibus portus aperitur.

249', Omnium dictorum contra Jovinianum epilogus. Et contra Epicurum et Jovinianum quasi invectiva et ad urbem Rome ut Jovinianum deserat brevis exhortatio sequitur.

Inc. Diximus de nuptis, viduis, virginibus.

Expl. Adhuc sub regibus, et sub Numa Pompilio facilius maiores tui Pythagore (sic!) continentiam, quam sub consulibus Epicuri luxuriam susceperunt.

f. 251, Deo gratias sancti Hieronimi contra Jovinianum et Epicurum liber ultimus ad laudem Domini Iesu finitus est. Amen.

PL, sv. 23: 211-282C, 281D-338A; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 252; *Clavis Patrum Latinorum*: 610.

69. Epistola sancti Hieronimi ad matrem et filiam in Gallia commorantes. (ff. 251'-255)

Inc. praefatio. Retulit mihi quidam frater e Gallia, se habere sororem virginem matremque viduam, que in eadem urbe divisim habitarent cellulis.

Expl. Cumque portaveris eum pro viatico, si auditus fuerit, letemur pariter, si autem contemptus fuerit, quod et magis reor, ego verba perdiderim, tu itineris longitudinem.

f. 251', Hic recte incipit epistola ad matrem.

Inc. Primum vos scire cupio soror et filia, me non idcirco scribere, quia aliquid de vobis sinistrum suspicer.

Expl. Quod idcirco dixi ut qui non ignoscit ingenio ignoscat vel tempori.

PL, sv. 22, ep. 117: 953-960; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 117; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 117.

70. Sermo sancti Hieronimi presbiteri ad Paulam et Eustochium de assumptione beate glorioseque virginis Marie matris domini Jesu Christi. (ff. 255-260)

Inc. Cogitis me, o Paula et Eustochium, ymo caritas Christi me compellit, qui vobis dudum tractatibus loqui consueveram, ut novo loquendi genere, sanctis que vobiscum degunt virginibus Latino utens eloquio, exhortationis gratia, sermonem faciam de assumptione beate et gloriose et semper virginis Marie.

Expl. Unde credimus, ut supra dictum est, quod non hunc tantum diem solemnem ducunt pro eius honore annum, verum continuum etiam et eternum et iucunditatis et leticie ac venerationis obsequio, cum omni colunt tripudio amoris et gaudii. Amen. (Ostatak poslanice Diversi nije prepisao.)

PL, sv. 30, ep. 9: 122-137 (142); *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 309; *Clavis Patrum Latinorum*: 633.

71. De libris adversus Jovinianum et inter prestationem quorundam ad Pama-chium. (ff. 260-260')

Inc. Cristiani interdum pudoris est, etiam apud amicos tacere, et humilitatem suam magis silentio consolari, quam retractando veteres amicitias, ambitionis crimen incur-rere.

Expl. Ecclesiastica interpretatio etiam si habet eloquii venustatem, dissimulare eam debet et fugere, ut non otiosis philosophorum scolis paucisque discipulis, sed universo loquatur hominum generi.

PL, sv. 22, ep. 49: 511-512; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 48 (49); *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 48 (49)

72. Hieronimi sancti ad Paulinum presbiterum de institutione clericorum vel monachorum et divine historie expositionibus diversis. (ff. 261-264)

Inc. Bonus homo de bono thesauro cordis profert ea que bona sunt (Mt 12) et ex fructibus eorum arbor cognoscitur (Lk 6, 44).

Expl. Sanctam conservam tuam, et tecum in Domino militantem, per te salutari volo.

PL, sv. 22, ep. 58: 579-586; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 58; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 58.

73. Epistola sancti Hieronimi ad Vigilantium qui adversus Hieronimo volumen ediderat. Sanctus Hieronimus eum mirum in modum reprehendit. (ff. 264-265')

Inc. Iustum quidem fuerat, nequaquam, tibi literis satisfacere, qui tuis auribus non credidisti, neque eiusdem scedule potes aquiescere, qui vivo sermoni non accomodasti fidem.

Expl. Tribuat tibi Christus ut audias et taceas, ut intelligas et sic loquaris.

PL, sv. 22, ep. 61: 602-606; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 61; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 61.

74. Epistola sancti Hieronimi ad Riparium presbiterum de Vigilantio. (ff. 265'-267)

Inc. Acceptis primum literis tuis, non respondere, temeritatis est de his eiusdem rebus interrogas que et proferre et audire sacrilegium esse.

Expl. Omnis arbor que non facit fructum bonum, excidetur, et in ignem mittetur (Mt 3,10).

PL, sv. 22, ep. 109: 906-909.

75. Epistola Hieronimi adversus Vigilantium. (ff. 267-272')

Inc. Multa in orbe monstra generata sunt: centauros et sirenas, ululas et onocrotalos in Isaia legimus, Job Leviathan et Bethemoth mystico sermone describit (Job 3; 40).

Expl. Quod si Dormitantius in mea rursus maledicta vigilaverit, et eodem ore blasphemus, quo apostolos et martyres lacerat, de me quoque putaverit detrahendum, nequaquam illi brevi lucubratiuncula, sed tota nocte vigilabo, et sociis illius ymmo discipulis vel magistris, qui nisi tumentes uteros viderint feminarum, maritos earum Christi ministerio arbitrantur indignos.

PL, sv. 23: 339-352 (S. Eusebii Hieronymi, Stridonensis presbyteri, contra Vigilantium liber unus).

76. Epistola beati Hieronimi ad Julianum diaconum Aquileie. (ff. 272'-273)

Inc. Antiquus sermo est: Mendaces faciunt, ut nec vera dicentibus credatur: quod mihi ego a te obuirgatus de silentio literarum, accidisse video.

Expl. Quapropter queso ut apostolici memor precepti, quo docet opus nostrum permanere debere, et tibi a Domino premium in illius salute pares, et me de communi in Christo gloria crebris reddas sermonibus letiorem.

PL, sv. 22, ep. 6: 337-338; Sveti Jeronim, *Izabrane poslanice*: 12-13, 250-251; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 6; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 6.

77. Epistola sancti Hieronimi ad Niceam hipodiaconum Aquileie. (f. 273)

Inc. Turpilius Comicus tractans de vicissitudine literarum: sola, inquit, res est, que homines absentes, presentes facit, nec falsam dedit quamquam in re non vera, sententiam.

Expl. Magnum et in hoc desiderii solamen habeo, si amici litteras, vel indignantis accipiam.

PL, sv. 22, ep. 8: 341-342; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 8; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 8.

78. Simbolum de fide Niceni concilii a beato Hieronimi expositum. (ff. 273'-276')

Inc. Credimus in unum Deum patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium creatorem et in unum dominum nostrum Iesum Christum filium eius.

Expl. Huic trinitati credentes vere sancti et beati patriarche prophete et apostoli et martyres et martirii gloriam meruerunt et spem vite eternitatis adepti sint et regnum celorum hereditatione ambigua sunt sortiti.

PL, sv. 30, ep. 17: 176D-181D (Explanatio fidei ad Cyrillum).

79. Epistola beati Hieronimi ad Florentium de ortu amicicie. (f. 276'-277)

Inc. Quantus beatitudinis tue rumor diversa populorum compleverit, hinc poteris estimare, quod ego te an incipio amare, quam nosse.

Expl. Sanctus presbiter Evagrius plurimum te salutat: et Martinianum fratrem juncto salutamus obsequio, quem ego videre desiderans, catena langoris innector. (Nedostaje: Vale in Christo.)

PL, sv. 22, ep. 4: 335-336; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 4; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 4.

80. Epistola sancti Hieronimi ad Florentium. (ff. 277-278')

Inc. In ea mihi parte heremi commoranti, que iuxta Siriam Saracenis iungitur, tue dilectionis scripta perlata sunt.

Expl. Quapropter quia ego in hac solitudine constitutus, non possum agere quod iussisti, rogavi carissimum mihi Evagrium, ut tam tui quam mei causa instanter negotium prosequatur. (Nedostaje: Cupio te valere in Christo.)

PL, sv. 22, ep. 5: 336-337; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 5; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 54, ep. 5.

81. Epistola beati Hieronimi ad Abigaum (Bigaum) Hispanum de humilitate et patientia. (ff. 277'-278)

Inc. Quanquam mihi multorum sim conscius peccatorum, et quotidie in orationibus flexis genibus loquar: Delicta iuventutis mee, et ignorancias meas ne memineris, (nedostaje: tamen) sciens dictum esse ab Apostolo: Ne inflatus in superbia incidat in iudicium diaboli.

Expl. Sanctos qui nos diligere dignantur, per te oppido salutamus.

PL, sv. 22, ep. 76: 689-690; *Bibliotheca Hieronymiana Manuscripta*, ep. 76; *Clavis Patrum Latinorum*: 620; *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, sv. 55, ep. 76.

**A RECENTLY DISCOVERED AUTOGRAPH BY
PHILIPPUS DE DIVERSIS FROM 1455: EPISTLES OF ST
JEROME, ST AUGUSTINE AND OTHERS**

ZDENKA JANEKOVIĆ RÖMER

Summary

A recently discovered autograph by Philippus de Diversis (Filippo de Diversi), codex in which he copied the epistles of St Jerome, St Augustine and others, casts new light upon his life and work. Until now little has been known about Diversi's life after 1444, yet at this moment we know for certain that in 1455 he was still living in Venice. He was no longer a teacher but worked as a magistrate in Padua. Then, at a fairly advanced age, he copied selected epistles of the church fathers 'for his own use', as he describes in the closing part of the text. Under the title *Extracts from s. Hieronymus and others, 1455. Holkham Ms. 131. 81 extracts with illuminated borders and initials. Written by Philippus de Diversis de Quartigianis, of Lucca, at Venice*, the voluminous text (278 folios) is kept at the rich library of the Earl of Leicester in Holkham Hall in England. The codex contains eighty-one epistles: fifty-one written by St Jerome, seventeen by St Augustine, two by Origen (in Jerome's translation) and Damascenus, and one by Volusius, Marcellinus, Longinus, Epiphanius (in Jerome's translation), Pammachius and Oceanus, Paula and Eustochio. The manuscript is written in calligraphic Gothic script, in Latin, illuminated with tendrils and garlands but also human figures at two places — St Jerome, St Augustine, St Ambrose and St George. The borders contain Diversi's references to certain parts of the text, important topics, comments and comparisons. Judging by the selection and volume of the marginal notes, Diversi's main focus was on the topic of virginity and marriage in particular, as well as polemical writings dealing with the language, translation and interpretation of the biblical texts.

Diveris's choice of the epistles of Jerome and Augustine may partly be accounted by the thinking and attitudes prevailing at the time. Apparently, the study of the works of the church fathers witnessed a revival in Humanism, as part of the general movement to revive interest in antiquity. Humanists sought models of their own literary genres among the classical Greek and Roman authors but also church fathers, cultivated on the Roman literary and rhetorical tradition. St Jerome and St Augustine were among the most popular church fathers in Humanism and most copies of their works originate from the fifteenth century. Jerome's figure has been integrated in the Croatian culture in a specific way, for he was considered a native who introduced the Glagolitic script and liturgy in the Croatian language.

The article includes a list of all the epistles copied in the codex, accompanied by bibliographical data.